23274

Poprava Sovjet. Stud. Pil.

PODODBOR MATICE HRVATSKE U ČAKOVCU

DR ZVONIMIR DUGAČKI

MEĐIMURJE

1936

TISKARA KRALJEK I VEŽIĆ ČAKOVEC

Uvod

Malo je naših krajeva, o kojima imademo tako opširan geografijski prikaz iz starijeg vremena kao o Međimurju. Zanimajući se pitanjem ubikacije Stridona, rodnog mjesta sv. Jeronima, izdao je pavlin Josip Bedeković god. 1752. opsežno djelo, u kojem obrađuje historijske, geografijske, nacionalne i političke probleme Međimurja. Podjedno donosi dobru geografijsku kartu Međimurja u mjerilu po prilici 1:225 000. Kod Bedekovića nalazimo i stari epitet Međimurja: hortus Slavoniae superioris (*2.* I. s. 198) Njegovo djelo odiše svijesnim hrvatskim nacionalizmom, naročito kad raspravlja o pitanju pripadnosti Međimurja.

U našoj novijoj geografskoj literaturi nije ova krajina bila dosad iscrpljivije obrađena. Ipak se može naći mnogo vrijedna materijala naročito za antropogeografiju u studijama i člancima, koji su se pozabavili Međimurjem s kojeg drugog stanovišta.

Mađarski mu geografi nisu obraćali veće pažnje. Vrijedna se monografija F. Gönczyja i pored svoje opširnosti ograničuje na prikaz topografije i privrede, a inače donosi historijski i etnografijski pregled.

Radi sličnosti geografijskih problema dolaze kod obrađivanja Međimurja u obzir i oni radovi, koji se bave istočnim rubom Alpa, a napose oni, koji obrađuju Slovenske Gorice.

Ovaj se rad osniva na vlastitom promatranju; na literaturi, koja je navedena na kraju; te na usmenim i pismenim saopćenjima, koja su mi dali pojedini inteligenti, rodom Međimurci ili nastanjeni u Međimurju.

* * *

Međimurjem se naziva kraj između Drave i Mure. Na zapadu seže do nekadašnje granice između Ugarske i Štajerske. Ova je vodila većim dijelom uz potok Trnavu osim u blizini ušća, gdje obilazi sa sjevera i istoka Središče ob Dravi. Prema sjeveru vodi granica potokom, koji utječe u Muricu kod Globokog, a do Mure dolazi južno od Srednje Bistrice.[1])

[1]) Ovaj kraj imade među dvjema rijekama oblik poluotoka, no na stranim se jezicima naziva otokom: Insula Muro-Dravana, Insula Csaktorniensis, Murinsel, Muraköz. U nekim sredovječnim ispravama dolazi naziv „Zrepiczar", a taj spominje i A. B. Krčelić: Insulam hodie Muraközs vel Csaktornya olim vocatam fuisse sclavonice Zrepiczar (Notitiae praeliminares s. 189.).

Međimurju se pribraja obično i Legrad, premda se danas nalazi južno od Drave, dakle, izvan prirodnih granica Međimurja. Legrađani se smatraju Međimurcima, ali ipak postoji neko diferenciranje prema ostalom Međimurju. Ovdje je u Međimurje uvrštena i legradska „eksklava" s jedne strane radi takve tradicije, a s druge strane, jer su i statistični podaci vođeni djelomično pod ovom pretpostavkom.

U Međimurje ulaze kao posljednji ogranci Alpa Slovenske Gorice. Njihov najistočniji dio nazvan je ovdje Međimurskim Goricama. Premda nema između njih razlike ni u građi ni u reljefu, ipak bi upotreba naziva Slovenske Gorice bila u Međimurju netočna. U narodu postoji za brežuljke naziv Gorice, pored kojeg se čuju i ostali nazivi kao Bregi ili Goričansko. Posljednji je izveden iz naziva Goričanci, koji služi ne samo za stanovnike Gornjeg Međimurja nego i za sam kraj. — Brežuljci prelaze postepeno u zaravan, koja je dravskom stepenicom odvojena od ostale ravnice.

Međimurje je rijekama jasno odvojeno od drugih krajeva, no sam bi reljef upućivao na drukčije razgraničenje krajina. Međimurske Gorice čine cjelinu sa Slovenskima, dok međimurski i podravski dio nizine čine drugu cjelinu, koja je jedinstvena po postanku i periferijskom reljefu. No radi guste naseljenosti i dosta intenzivne privrede valja priznati važnost antropogeografijskog faktora, pa se Međimurje može izdvojiti kao zasebna kulturna krajina.

Kao brza rijeka s više rukava Drava je podesna, da bude granicom ne samo kulturne nego i prirodne krajine, pa i većih geografijskih cjelina. No njezina je funkcija razdvajanja bitno oslabljena time, što ona prolazi kroz nacionalno jedinstveno područje, a ovaj je momenat u kulturnoj sredini faktor prvoga reda. Mura je manja rijeka i sama po sebi ne bi bila podesna da razdvaja veće geografijske cjeline. Ali se njome proteže nacionalna granica, pa je tako Mura dobila ulogu razdvajanja. Nepodudaranje fizičkih i nacionalnih granica bilo je uzrokom, da je Međimurje bilo područjem kolebanja između Hrvatske i Ugarske.

U skladu s nagibom terena i tokom rijeka postoji u narodu razlikovanje između Gornjega i Donjega Međimurja. Danas se ti nazivi podudaraju s podjelom na čakovečki i preloški kotar (prije odcijepljenja Štrigove i Legrada). U Gornje Međimurje ubrajaju se još sela Podturen, Belica i Totovec, a u Donje spadaju Novakovec, Mala Subotica i Vularija.

V. Klaić (*5.*), a po njemu i J. Modestin (*12*) podijelili su Međimurje na Gornje, Srednje i Donje. Kod njih se podudaraju ti pojmovi s onima brežuljaka, zaravni i nizine. Premda držimo, da i ta podjela imade opravdanja, ipak nije ovdje prihvaćena, da se izbjegne nejasnoća, koja bi mogla nastati radi neslaganja ove podjele s onom, koja je već uvriježena u narodu.

Međimurske Gorice

Zapadne Slovenske Gorice sastavljaju morski talozi I. mediteranskog kata. To su slojevi šlira, koji čine lapori s foraminiferama izmjenjujući se s pješčenjakom i laporastim škriljavcima. Od toga su materijala sastavljene kose, dok je u dolinama naplavljena glina. Raspored i nagib slojeva je takav, da se od sjevera k jugu dižu sve stariji slojevi. Zona litavskog vapnenca i konglomerata iz II. mediteranskog kata pruža se kao relativno uska pruga na crti Trate—Sladki Vrh—Hlapje—Sv. Lenart—Vurberg (*1.* s. 108).

Istočno od ove zone javlja se u Slovenskim Gorice ilovasti lapor, pijesak, pješčenjak i vapnenac sarmatskog kata. Osamljeno poput otoka nailazi se i ovdje litavski vapnenac usred laporastog pješčenjaka.

Prema jugu i istoku snizuju se sarmatski slojevi i na njih naliježu pliocenski slojevi. Pontijskom katu pripada kongerijski ilovasti lapor s tankim umetnutim slojevima pješčenjaka, a kasnijem pliocenu modra glina te belvederski šljunak, koji je riječna naplavina, a sastoji se od kvarca, kristalinskog šljunka i pijeska. Belvederski se šljunak nalazi djelomično na površini (pored Mure), a inače se spušta pod diluvij i aluvij. Terasni se diluvij nalazi „Na Brijegu" istočno od Peklenice i leži horizontalno 4—6 m ispod površine. Sastoji se od šljunka, koji je diluvijalna rijeka erodirajući u Alpama materijal morena staložila u svojoj dolini do te mjere, da se u kasnije doba rijeka Mura morala ponovo usijecati. Na dnu dolina i na zaravni, koja je bez sumnje starija od dravskomurske nizine, raširen je kvarterni sloj.

* * *

Na istočnom je rubu Alpa bilo u doba neogena nekoliko faza (uglavnom četiri) u stvaranju gorja. O njih se vežu regresije vodenih površina panonskog bazena, dok razdobljima slabije tektonske aktivnosti odgovaraju transgresije. U doba transgresija stvaraju se uravnjene površine, a te bivaju rasijecane u doba regresija, kad oživljuje riječna erozija. Ove se promjene različito kombiniraju s tektonskim procesima.

Cijelo je područje zajedno sa Slovenskim i Međimurskim Goricama bilo u prvom mediteranskom stepenu morsko dno blizu obale, koja inače nije još pobliže poznata. U srednjem i gornjem miocenu nastaje ovdje regresija, koja je zacijelo u vezi s uzdizanjem i nabiranjem rubnog gorja. Tako se prostor sedimentacije potiskuje prema sjeveroistoku. Iza nižeg položaja polubrakičnog mora u sarmatsko doba (gornji miocen) slijedila je transgresija brakičnog pontskog jezera. Pontskom transgresijom bile su uništene gotovo bez traga abrazijske terase, koje su nastale prigodom regresija srednjeg i gornjeg miocena. Sama pontska abrazijska ravan očuvala se na istočnom rubu Alpa u visini od 600 m, a ispod nje je nastala akumulacijska ploča. U gornjem pliocenu uslijedilo je ponovno uzdizanje gorja i u to je doba istočno podnožje Alpa posve presušilo. U diluviju nije bilo ovdje zamašnjih promjena: produžuje se uglavnom proces oblikovanja dolina.

Pontska je akumulacijska ploča bila blago nagnuta prema istoku. Na to upućuju današnje visine najvećih uspona, koji prema istoku bivaju postepeno sve niži. Prilagođujući se ovom nagibu protjecale su rijeke najbližim putem u niže predjele. Tako su Pesnica i Ščavnica tekle usporedno s Murom i Dravom, pa su se dugo vremena mogle među njima da održe kao samostalne rijeke. Usijecajući svoja korita na nasutu terenu rijeke su postepeno stvorile osnovnu podjelu relijefa, po kojoj se danas Slovenske Gorice dijele na tri glavne grbine.

Postepeno je cio teren dobio nagib prema jugu. Ovaj je nagib bio uzrokom, da su rijeke stale da pomjeraju svoja korita, i na taj način su se raširile njihove doline, dok je područje brežuljaka svedeno na manju površinu. Tako je na relijef utjecala interferencija dviju slabih kosina. Ovo je nagibanje bilo u Slovenskim i Međimurskim Goricama spojeno sa svođenjem (Aufwölbung), kojemu se viši dio nalazio na sjeveru.[1]) Kod traženja petroleja i ugljena utvrđeno je, da se antiklinala, koja je sastavljena od dolomita, nalazi ne samo ispod brežuljaka, nego da se produžuje ispod zaravni od Selnice do Podturna. Ona se spušta k istoku, a strane joj padaju prema Dravi i na sjever preko Mure pod kutem od 12—18°.[2]) Položaj antiklinale pokazuje, da su doline

[1]) Ova se rekonstrukcija zbivanja u neogenu osniva uglavnom na izvodima J. Sölcha (*13.*, s. 251.—2.) i N. Krebsa (*6.*, s. 239—41) i A. Winklera (*14.* s. 386.—9.).

[2]) Prema saopćenju rudarskog inženjera A. Pića iz M. Središća.

Drave i Mure tektonski predisponirane. Budući da se nagibu prema sjeveru i jugu prilagođuju i pliocenski ležaji ugljena, svođenje je nastalo u gornjem pliocenu ili u postpliocensko doba.

Radi spomenutog svođenja upravila se Pesnica prema jugoistoku pa je postala pritokom Drave. Svođenje je uslijedilo također između Mure i Rabe (*6*, II. s. 243.). Stoga se Mura niže Radgone sve većma pomjerala k jugu, tako da se spojila sa Ščavnicom-Muricom. Nakon sastava preuzela je njezin smjer od zapada k istoku (do Murskog Središća). Danas teče Mura većim dijelom u blizini južnog ruba ravnice, koju je sama poravnala, dok se na sjevernom rubu nalazi niz mladih terasa.

Svođenje je bilo također uzrokom, da su se potoci upravili manje ili više izravnim smjerom u skladu s nagibom terena i njegovom nekadašnjem neraščlanjenošću. Pritoci pojedinih rijeka imadu najčešće smjer sjever-jug ili sjeverozapad-jugoistok, a među sobom su usporedni. U Međimurskim Goricama prevlađuje meridijanski smjer.

Budući da veći dio terena ima nagib prema jugu, razvili su se na južnoj padini Slovenskih i Međimurskih Gorica dulji vodeni tokovi, nego što su oni na sjevernoj. Razvodnica između Mure te Drave i Trnave nalazi se mnogo bliže Muri. U Međimurskim Goricama vodi ona crtom, koja spaja Sv. Vrban (313 m), Prekopu (324 m) Frkanovec (294 m) i kotu 213 kod Balogovca. Od Prekope, koja se nalazi nekako u središnjem dijelu Međimurskih Gorica, imade u uzdušnom pravcu na jug do Drave 12 km, a na sjever do Mure 6.5 km. — Veće pritoke sa sjeverne strane imadu također Mura, Pesnica i Dravinja.

Radi uzdizanja i svođenja oživljavala je vertikalna erozija. Potoci su sve većma razarali pontsku ploču, pa su se premještanjem pijeska i šljunka gradile nove površine unutar starijih ili pred njima. U doba mirovanja bila je jača bočna erozija i tad su bile potočne doline proširene. Obnovljenom vertikalnom erozijom raščlanjene su i ove nove razine. Tako su se ova dva procesa nekoliko puta izmjenjivala.

Na dolinskim su se stranama stvorile terase sa strmcima (odsjecima), koji imadu prilično jak nagib. Ovisi o čvrstoći materijala i položaju slojeva, kako će se dugo ove tvorevine održati. Budući da u Međimurskim Goricama prevlađuje mekši i nepropusni materijal, proces denudacije i erozije nije težak, pa terase relativno

brzo nestaju. Spiranjem i odronjavanjem dobivaju njihovi strmci sve blaži nagib i konačno ostaju slabo primjetni tragovi terasa. Mjesto stepenastih obronaka nastaju glatki. Regresivnom erozijom produljuju se glavne doline, a od izvornih niša postaju poprečne doline. Gdje izvorište dosegne sljeme, nastaje presjedlina.

Oko Sv. Lenarta u Slovenskim Goricama utvrdio je J. Sölch devet faza u stvaranju dolina, kojima odgovaraju razine između 240 i 400—405 m (*13.*, s 242.). Ovakove se razine mogu utvrditi i u Međimurskim Goricama. One se na periferiji (naročito južnoj) pojavljuju u obliku uravnjenih ploča ili jedva primjetno nagnutih obronaka ili nešto svedenih predbrežja. Uvlače se i u doline, no ovdje imade dobro sačuvanih terasa i njihovih strmaca samo pri dnu. Te su terase najmlađe i stoga su se dobro sačuvale. Same se dolinske ravni mogu shvatiti kao niže razine.

Neposredno iznad dravske stepenice pružaju se prostrane razine sjeverno od Središča ob Dravi i Macinca na visini od 195 m. Ova je brojka kao i ostale, koje slijede, zaokružena i čini donju granicu, dok je gornja uvijek 5—10 m viša. Na istoku odgovara ovoj razina od 190 m visine južno od Brezja i istočno od Šenkovca.

Na istočnom rubu brežuljaka prije prijelaza na zaravan imade uravnjenih površina na visini od 210 i 200 m između Balogovca i Krištanovca, te između Strukovca i Selnice.

Razine od 220 m nalaze se na nešto većem prostoru istočno od Prhovca, zapadno od Gornjeg Mihaljevca, istočno od Lopatinca i južno od Knezovca.

Na uravnjenoj kosi od 250 m visine nalazi se južni dio sela Stanetinca. Ovoj razini odgovaraju na istoku one od 240 m, na kojima se nalazi južni dio sela Dragoslavca te Mali Mihaljevec.

Upadljiva je pojava, da se vrhunci na daleko drže određenih visina, pa se može ustanoviti nekoliko ovakovih razina. Tu pojavu ističe J. Sölch kao karakterističnu za Slovenske Gorice (*13*, s. 241.). Ako izuzmemo najviše vrhunce (brijeg Dragoslavec 347 m, Robadje 339 m), postoje uglavnom tri razine, do kojih dosižu pojedine glavice. To je ona od cca 270 m (na pr. Kukuljić, Željezna Gora, Trnovčak, Bukovec), od 300 m (Štrigovčak, Vugrišinec, Vukanovec, predbrežje na kojem se nalazi dio Zebanca), te od 320 m (Stanetinski Brijeg, Orehovčak, Prekopa).

Ova podjela nije nipošto definitivna, i bit će stvar posebnog studija, da se utvrdi broj razina, njihova srednja visina i raspored.

Kose se brežuljaka spuštaju blagim nagibom prema periferiji. Viši im se dijelovi ističu kao glavice, koje su međusobno razdvo-

jene plitkim presjedlinama. Uzdužni im je profil obično valovit, no nije rijetko, da se i na veće razmake čini gotovo horizontalnim. Budući da su doline uglavnom usporedne, pružaju se uske kose na dužini od 4—5 km, no imade ih i do 13 km dužine. Uz glavnu kosu redaju se s lijeva i desna manje kose. Opći je izgled Međimurskih Gorica zatalasani teren sa visinskim razlikama najčešće od nekoliko desetaka metara (najveća je 180 m).[3])

Dok je nagib prema jugu uzrokovao nesimetričnost porječja i paralelitet pritoka, nagib je prema istoku utjecao na oblike dolina. Radi posljednjeg nagiba teku potoci najčešće uz istočnu stranu doline. Sa zapadne strane ulaze u glavnu dolinu dulje pobočne doline, dok su istočne posve kratke ili imadu tek oblik izvorne niše. Razvodnica je potoka dosta daleko na zapadu, dok ga na istoku prati u maloj udaljenosti. Prema tome su i dolinske strane na istoku strmije od onih na zapadu. Rjeđe su drukčije pojave. Neki su potoci stvorili široke doline i oni katkad posred njih vijugaju, a na kraćim se razmacima približuju i zapadnoj strani doline.

Profili dolina razlikuju se tek u pojedinim nijansama. Jedan oblik predstavlja izrazito dolina Zejze Podčureka niže Gornjeg Mihaljevca (sl. 1. a). Uz desnu se obalu potoka nalazi dolinska ravan

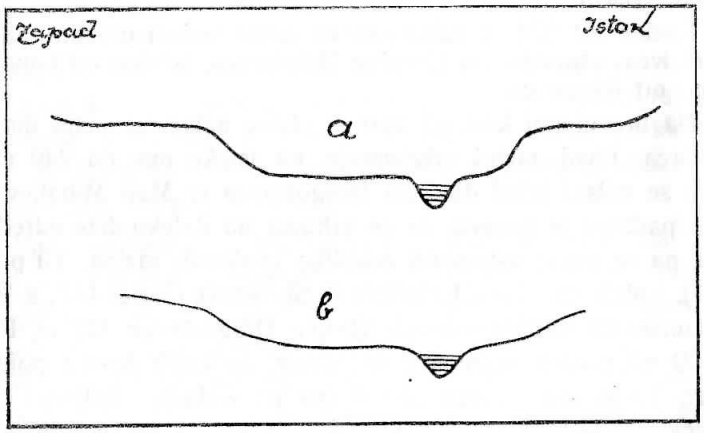

Sl. 1. Profili dolina: a) dolina Zejze, b) dolina Goričice (dimenzije su označene u tekstu)

široka desetak ili nešto više metara. Iznad nje se diže s dosta velikim nagibom strmac (odsjek), koji je isprva visok 1·5—2 m, a

[3]) Slovenske su Gorice nazvane krajinom s hiljadu brežuljaka.

dalje niz potok dosiže 3—4 m. Strmac svršava sa zaravni, koja je horizontalna ili jedva primjetljiva nagiba. Gdje dolina zakreće, doima se strmac poput nasipa kakova sredovječna grada. Na lijevoj je strani dolinska ravan uža, a katkad se strmac, koji je iste visine kao na desnoj obali, diže neposredno iznad korita potoka. Ovdje je strmac mjestimice tako strm, da se materijal odronjuje, pa su mjesta odrona ogoljena. Sličan oblik doline imadu potoci Dragoslavec i Selnica u srednjem toku. Ovo je zacijelo mlađi oblik doline.

Odronjavanjem i spiranjem dobit će strmci sve blaže nagibe, pa će nastati dolina zrelijeg oblika (sl. 1. b). Ovakav oblik doline imade većina potoka. Zapadna je obala kod njih niska, pa se tek postepeno i na većoj udaljenosti od potoka uzdiže, dok je istočna obala viša i strmija. Kao primjer mogu se navesti doline zapadne Trnave, Goričice, Pleškovca i Brodeca.

Nakon što prijeđu preko dravske stepenice u nizinu, čine potoci koljeno i zakreću na istok. To je također posljedica općeg nagiba prema istoku. Kod potoka Zelene nije to očevidno, ali ona utječe u dravski rukav, koji se može shvatiti kao produženje njezina toka, a taj teče prema jugoistoku. Podčurek i Goričica teku neko vrijeme neposredno ispod stepenice, dok ostali zakreću 1·5—2 km dalje od nje. Jedini potok Hrebec teče na kraćem razmaku na jugozapad prema Goričici. K Dravi pritječu zapadna Trnava i Zelena, a ostali potoci sastavljaju rječicu Trnavu.

Pritoci Murice i Mure teku na zapadu meridijanskim smjerom osim potoka Jalšovčaka, koji zakreće k sjeverozapadu. Na istoku se potoci nakon prijelaza na zaravan zavlače prema sjeveroistoku. Veći pritoci Mure jesu ovdje osim već spomenutih Gradišćak, Koncovčak i Jalšovnica.

Korita su većih potoka duboka 1—3 m. U doba većih kiša podivljaju oni na nepropusnu tlu i poplavljuju na kratko vrijeme dolinske ravni. Ljeti presuši većina potoka, a u koritima ostaju mjestimice samo lokve. Kad plitka korita manjih potoka obraste trava, tad u to doba samo brvna odaju, da tu obično protječe voda (tako u gornjem dijelu Zelene i Zejze). Ljeti god. 1935. presušili su i neki veći potoci (Podčurek, Dragoslavec, Goričica), a koliko su imali vode bila je ta bez kontinuirana toka. Inače se odaje potok već izdaleka nizom grmlja i vrba, koji prate korito s obje strane.

Doline su široke sve do izvornog područja, a tad se račvaju na dva ili više ogranaka, koji svršavaju tupo pred uzvisinom. Dolina Štrigovskog Potoka svršava sa pet izvornih niša, koje su međusobno udaljene 200—300 m.

Jača raščlanjenost s gustom mrežom dolina i uskim kosama postoji u glini i laporu, dok šljunčane površine formiraju obično ploče i grbine. Odronjavanje je materijala često kod ilovastog lapora te kod gline, koja je prekrita pjeskovitim i šljunčanim slojem. Kad se zasiti vodom, ilovasti se lapor često skliže u smjeru slojeva, dok se na slojnim glavama lomi. Ovom pogoduje smrzavanje i stvaranje pukotina u doba suše (*13.*, s. 254.). Odronjavanje se opaža najčešće kod strmih potočnih obala i u izvornim nišama. Srušeni se materijal taloži ispred mjesta odrona kao mala uzvisina, dok ga voda ne odnese. Biljni plašt štiti od denudacije, manje od sklizanja i odronjavanja. Pod travnim je pokrivačem ovaj proces jači nego pod šumskim. Na prisojnim je stranama sklizanje slabije nego na osojnim. Kako je materijal slabe otpornosti, vidi se najbolje kod pojedinih kolnih putova, koji su se usjekli 2—3 m duboko.

Na istoku prelaze brežuljci postepeno u zaravan. Granicu označuje po prilici željeznička pruga Čakovec—Mursko Središće, koja je izgrađena podno brežuljkastog zemljišta. Zaravan se prema istoku suzuje, tako da imade oblik trokuta, kojega stranice čine rub brežuljaka, dravska stepenica i Mura. Ujedno je nagnuta prema istoku te u središnjem dijelu iznosi visinska razlika 51 m (između kote 201 kod Novog Sela i Domašinca, koji je na visini od 150 m). Na zaravni nema istočno od Jalšovnice uopće vodenih tokova, no imade plitkih uvala, koje su očito fluvijalnog podrijetla. Jednom ovakovom uvalom vodi željeznička pruga u blizini Mihovljana, druga je nešto dalje k istoku, a treća se može pratiti na sjever od Pribislavca 5 km daleko. Manje su izrazite one sjeverno od Belice. Nijedna od tih uvala ne prelazi preko dravske stepenice i stoga su one starije od aluvijalne dravske nizine. Relijef zaravni stvara pored tih uvala samo još nekoliko neznatnih uspona. Njih nestaje na crti Podturen—Domašinec.

Razina izdanske vode ovisi u prvom redu o sastavu, položaju i debljini pojedinih slojeva u unutrašnjosti, a tek u drugom redu o relijefu. Za raspored je slojeva značajno, da se katkad nalazi ista razina ispod brežuljka, koji su različite visine. Sv. Juraj na Brijegu visok je 292 m, a susjedni Zasadbrijeg 268 m. Kod oba je razina izdanske vode (prema bunarima) ljeti na visini od 246-248 m.

Dravsko-murska nizina

Dravska je nizina u današnjem obliku aluvijalna tvorevina. Nakon proboja između Haloza i Slovenskih Gorica, Drava je pomjerala svoj tok te je bočnom erozijom proširila svoju dolinu na račun brežuljkastog tla i zaravni, pa je tako stvorila prostranu nizinu. Rubovi nizine označuju ekstremne smjerove riječnog toka.

Od posebnog je interesa dravska stepenica, koja nije drugo nego nekadašnja lijeva obala Drave, iz doba kad je rijeka tekla krajnjim sjevernim smjerom. Stepenica se može pratiti na južnom rubu Slovenskih i Međimurskih Gorica te zaravni pored Macinca, Mihovljana, Belice i Domašinca. Prekidana je jedino dolinama potoka, koji teku iz područja brežuljaka prema Dravi i Trnavi. Na većem dijelu imade stepenica visinu od 5—10 m. S izuzetkom između Slakovca i Šenkovca, gdje prelazi visinu od 15 m, biva ona prema istoku sve niža. Uzrok je tome taj, što nizina imade prema istoku znatno manji pad (Čakovec 165 m — Turčišće 150 m) od zaravni. Nizina je očito bila podvrgnuta taloženju velikih količina riječnog materijala.

U doba kad je Drava tekla podno ove stepenice, sastajala se s Murom istočno od Domašinca. Ovdje stepenice nestaje, a zaravan prelazi u nizinu zacijelo radi pomjeranja rijeke Mure, pa je to područje istočno od Domašinca oblikovano zajedničkim djelovanjem obiju rijeka. — Da dravska stepenica nije jezerskog nego fluvijalnog podrijetla, dokazuje njezin nagib prema istoku, koji je u skladu s općim padom terena i tokom rijeke Drave. Da je ona jezerskog podrijetla, morala bi biti na jednoličnoj visini.

Mura je poravnala nešto užu ravnicu. Dok Drava teče od Ormoža do Legrada usred ravnice, Mura je današnji svoj tok niže sastava s Muricom (Ščavnicom) urezala podno Međimurskih Gorica te imade do Podturna desnu obalu povišenu, a lijevu nisku. Ispod Podturna teče i ona usred nizine. Samo kod pojedinih okuka udaljuje se današnji tok od povišene obale. Desna obala dosiže visinu od 8—10 m. Često je tako strma, da se materijal odronjuje u rijeku, a cijeli blokovi pomalo klize. Srušeni materijal rijeka brzo odnosi.

Sirina je Drave na mjestima, gdje imade malo rukava, 250—300 m, a Mure najviše 120—150 m. Drava teče uglavnom k istoku, a nakon što se sastane s Murom, prelazi u njezin smjer prema jugoistoku. I jedna i druga rijeka pomjerale su svoje tokove i u historijsko doba, a pomjeraju ih i danas. Uzrok je dosta veliki pad rijeka, plitko korito s niskim obalama (kod Mure djelomično) te znatne količine riječnog nanosa.

	Visinska razlika	Udaljenost	Pad na 1 km
Drava: Macinec—Legrad	44 m	60·6 km	0·726 m
Mura: D. Bistrica—ušće	41 m	72·6 km	0·565 m

Drava imade tri i po puta veći pad nego Sava između Zagreba i Siska (0·197 m/km). Po padu nema Drava značaj nizinske rijeke, a budući da ipak protječe nizinom, imade dovoljno prilike za divljanje. Karakteristika je Drave da imade mnogo rukava. Sava ih imade malo, no zato čini meandre.

I radi neznatnih uzroka, kao što je nagomilavanje pijeska, pomjera se riječna matica pa erodira sad jednu, sad drugu obalu. Pojedini rukavi postaju radi obilnog taloga preplitki, pa je rijeka prisiljena da s glavnom masom vode prijeđe u druge rukave, koji su do tog vremena bili sporedni. Stvaraju se mnoge plićine i pješčani otoci, no ti su prolaznog značaja, jer rijeka najlakše ruši ovakve nestalne tvorevine. Ovakvo divljanje značajno je uopće za rijeke, koje imadu mnogo taloga i gdje bočna erozija radi usporedno s akumulacijom.[1]) Promjene korita vezane su najčešće uz visoku vodu.

Mura se više Donje Bistrice također grana na rukave. U donjem toku imade manji pad od Drave, ne grana se, no zato stvara okuke i meandre. Koliko mijenja tok, to je najčešće zbog rastenja meandara, kao i njihova presijecanja. Napušteni meandri ostaju kao mrtvi rukavi.

Znatne je promjene korita stvorila Drava u recentno doba. Suhih korita imade po cijelom južnom Međimurju, a naročito između

[1]) Isp. P. Vujević: Die Theiss, eine potamologische Studie. Geographische Abhandlungen III. 4. Leipzig 1906.

Varaždina i Orehovice te kod sastava Drave i Mure. Po tim se koritima, koja se nižu s malim prekidima može rekonstruirati nekadašnji tok Drave od Trnovca do Donjeg Kraljevca. Imade ih 5—6 km daleko od današnje Drave. Ova su korita obično 1—2 m duboka, a napunjaju se vodom za većih kiša i za visoke vode u rijekama. Uzme li se u obzir, da se u mekom materijalu ovakove brazde bez trajnog obnavljanja brzo zatrpavaju i gube, mora se pretpostaviti, da one nisu nipošto stare.

Da su suha korita bila u nedavnoj prošlosti aktivna, štaviše, da je njima prolazila i riječna matica, imademo dokaza u povlačenju političkih granica. Drava je ispod ušća Mure bila stoljećima granica između Hrvatske i Ugarske. A ipak na pojedinim mjestima granica napušta današnji tok i vodi sporednim rukavom ili suhim koritom.

Radi svoje zamašnosti može se spomenuti slučaj kod općine Gole, premda je već izvan međimurskog područja. Ovdje je granica prema Ugarskoj vodila na cijelom potezu suhim koritom. Ovo je do 6 km. daleko od današnjeg toka, dok se inače nekadašnja obala Drave opaža kod Berzencze, gdje je usječena u Somođsku lesnu ploču u obliku strmca od 10— 20m visine. Današnja državna granica ne drži se suhog korita samo na jednom mjestu i to radi željezničke pruge, koja je ostala na mađarskoj strani.

Legrad se danas nalazi južno od Drave (sl. 2.), dok ga starije karte stavljaju sjeverno od ove rijeke.[2]) Drava je ovdje promijenila korito, a to spominje i J. Bedeković. On veli, da je četrdesetak godina prije izdavanja njegova djela, dakle oko god. 1710. načinila Drava novo korito sjeverno od Legrada, budući da se staro sve većma zatrpavalo pijeskom. U Bedekovićevo je doba bio Legrad opkoljen dravskim rukavima poput otoka, pa je po piščevim riječima bilo ovo mjesto kao izbačeno iz Međimurja (*2*, I. s. 282. (sl. 5.).

Postepeno je novi rukav bivao sve većim, a južni je konačno posve presušio. Budući da je granica i poslije toga zadržala stari smjer, vodila je južno od Legrada suhim koritom (osim na razmaku od 1 km, gdje je presječen jedan meandar.).

Novo Selo i Šandorovec pripadaju varaždinskoj općini, premda se nalaze sjeverno od Drave. Granica se općine drži suhog korita. U manjem opsegu imade ovakvih slučajeva i drugdje (kod Donje

[2]) Tako karta Vojne Krajine: Mappa über die Windische, Petrinianische und Banatische Granitzen iz prve polovice 17. stoljeća, koja se nalazi u drž. arhivu u Zagrebu. Jednako Atlas Novus M. Seuttera (Augsburg 1726.)

Dubrave, Sv. Marije). Vrijeme, kad su spomenute granice fiksirane, služi nam ovdje kao i kod Gole kao terminus ante quem non za pomjeranje dravskog korita.

Sl. 2. Sastav Mure i Drave (1:100.000)

Kako su brze promjene toka i rasporeda među rukavima, vidi se najbolje kod poređenja austrougarskih specijalnih karata, koje su snimljene oko god. 1900. i jugoslavenskih, koje su reambulirane god. 1930. (sl. 3a i b).

Mura je također u recentno doba mijenjala korito, ali u mnogo manjem opsegu. I nju prate s obje strane suha korita. Ova imadu većinom oblik meandara, koji se priključuju na sadašnje korito. Državna granica vodi sadašnjim tokom, no starije karte pokazuju, da su se političke granice držale i tu suhih korita. Do

nedavna je granica čakovečkog kotara prelazila Muru kod Hotize i Donje Bistrice i držala se mrtvih rukava.[3])

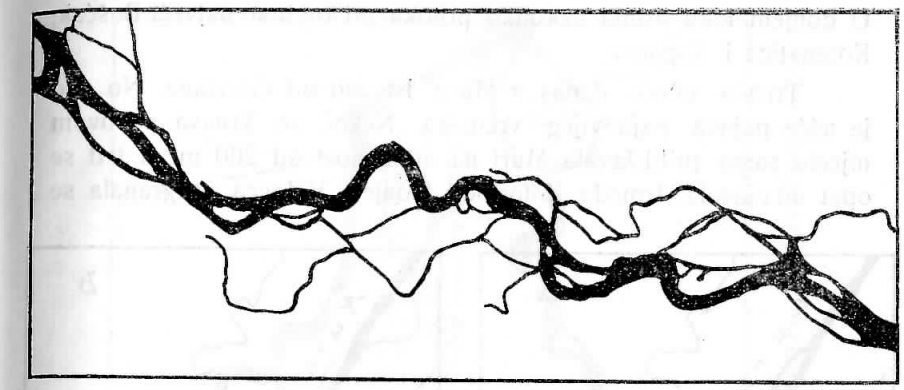

Sl. 3. a. Tok Drave između Varaždina i Šemovca prema austrougarskoj specijalnoj karti (1:100.000).

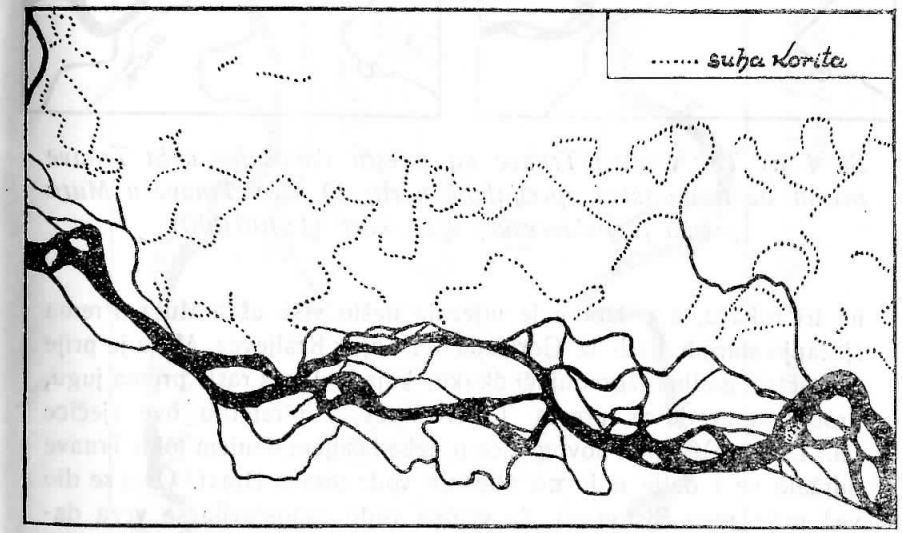

Sl. 3. b. Isti dio Drave prema jugoslavenskoj specijalnoj karti (s označenim suhim koritima (1:100.000)

[3]) Mrtvi rukavi i suha korita nazivaju se u pojedinim mjestima Starom Dravom ili Starom Murom. Tako postoji naziv Stare Drave u D. Dubravi, a Stare Mure u Dekanovcu i Kotoribi.

Rječica Trnava nastaje sastavom Podčureka, Dragoslavca, Goričice i Hrebeca. Ime Trnava nosi od Nedelišća. Vijuga posred međimurske nizine, čini velike okuke, a na više se mjesta grana. U donjem toku prima nekoliko pritoka, od kojih su najveći Bošćak, Korenatica i Kopanec.

Trnava utječe danas u Muru istočno od Goričana. No ovo je ušće pojava najnovijeg vremena. Nekoć se Trnava na ovom mjestu samo približavala Muri na udaljenost od 200 m., a tad se opet udaljavala. Između Kotoribe i Donjeg Vidovca razgranala se

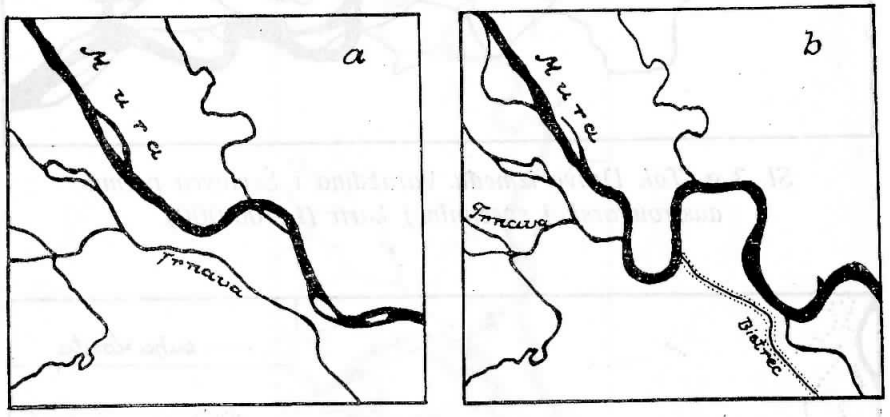

Sl. 4. a) Tok Mure i Trnave na mjestu današnjeg ušća Trnave prema austrougarskoj specijalnoj karti; b) ušće Trnave u Muru prema jugoslavenskoj spec. karti (1 : 100.000)

na tri rukava, a u Dravu je utjecala nešto više ušća Mure. Prema sjećanju starijih ljudi iz Goričana i Donjeg Kraljevca, Mura je prije tridesetak godina izgrađujući okuku, koja i danas raste prema jugu, probila razvodnicu prema Trnavi i izvela pirateriju ove rječice (sl. 4. a i b). Ispod novog ušća u nekadašnjem donjem toku Trnave održalo se i dalje redovno oticanje vode prema Dravi. Ovaj se dio već prije zvao Bistrecom. Za visoke vode uspostavlja se veza današnjeg potoka Bistreca i s Murom niže novog ušća Trnave. Današnja je situacija u tom pogledu slična onoj, koju prikazuje Bedekovićeva karta (sl. 5.). Iza Bedekovićeva doba Trnavi je radi sve većeg nanošenja riječnog materijala na ušću bila prepriječena veza s Murom, ona je skrenula prema jugoistoku te se spojile s Bistrecom (kod Bedekovića Rakovnica).

Trnava i njezini niziński pritoci presušuju ljeti na pojedinim mjestima, tako da se prekida kontinuitet toka.

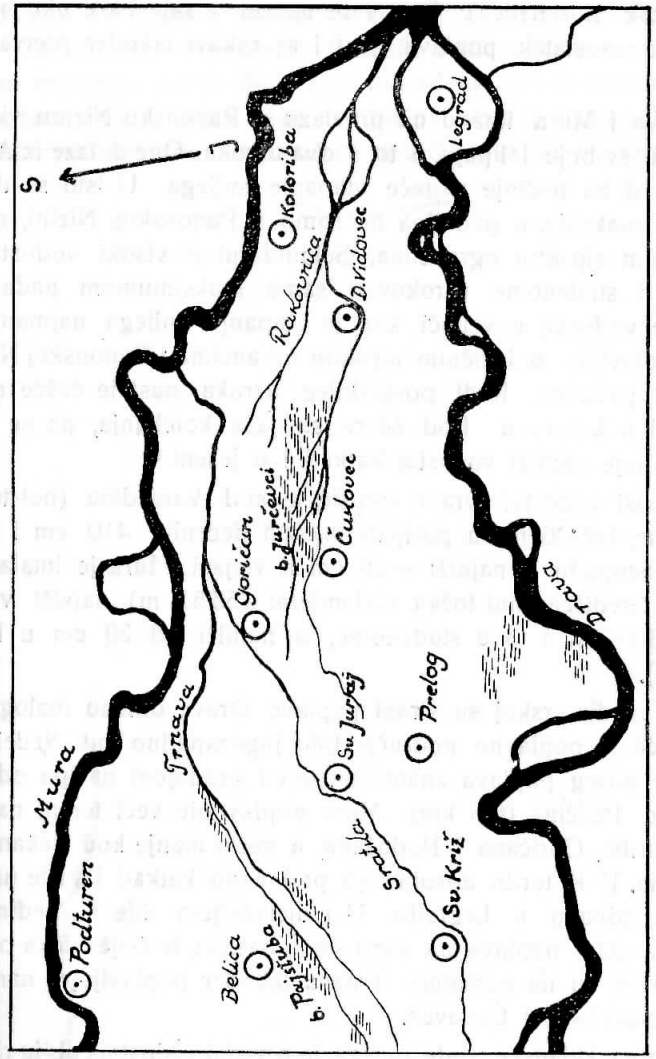

Sl. 5. Vodena mreža i močvare Donjeg Međimurja prema Bedekovićevoj karti (mjerilo cca 1 : 225.000)

Sratka i Jalše nemaju za normalnog vodostaja veze s ostalim vodenim tokovima. Za visoke je vode prva u vezi s Trnavom, a druga s Dravom. Sličnu situaciju prikazuje Bedekovićeva karta.

Prije je bilo u nizini prilično velikih močvara, a najveća je bila Jurčevci između Donjeg Vidovca i Goričana. Danas su većinom

presušene. Za presušivanje močvarnog i podvodnog zemljišta iskorišteni su potoci i suha korita. Njihova je mreža bila proširena kopanjem jaraka, a mjestimice su bile prirodne brazde produbljene (tako potok Korenatica). Danas se nalaze manje bare oko obiju rijeka kao zaostatak poplava. Mrtvi se rukavi također pretvaraju u bare.

Drava i Mura imadu na prijelazu u Panonsku Nizinu visoki vodostaj u svibnju i lipnju, i to s dva uzroka. One dolaze iz Alpa, gdje u to doba počinje najjače otapanje snijega. U isto se doba pojavljuje maksimum padalina ne samo u Panonskoj Nizini, nego i u istočnim alpskim ograncima. Sekundarni je visoki vodostaj u listopadu i studenome uzrokovan samo maksimumom padalina. Najniži je vodostaj u veljači, kad je otapanje snijega najmanje, i kad se pojavljuje u istočnim alpskim ograncima i Panonskoj Nizini minimum padalina. Radi posljednjeg uzroka nastaje češće niski vodostaj i u kolovozu. Kod Mure su jača kolebanja, pa se kod nje pojavljuje najniži vodostaj katkad i u jeseni.[4])

Najviši vodostaj Drave iznosio je kod Varaždina (nul-točka vodomjera: 166·06 m) u posljednjih šest decenija 410 cm i to u mjesecu listopadu, a najniži —16 cm u veljači. Mura je imala kod Murskog Središća (nul-točka vodomjera: 156·55 m) najviši vodostaj od 360 cm i to u studenome, a najniži od 20 cm u listopadu (*16*).

Na međimurskoj su strani poplave Drave obično malog opsega. Veće je poplavno područje bilo jugozapadno od Nedelišća. Danas je doseg poplava znatno smanjen gradnjom nasipa od Trnovca do Puščina (6·8 km). Mura poplavljuje veći teren, najviše kod Kotoribe, Goričana i Hodošana, a nešto manje kod Dekanovca i Podturna. U Kotoribi dospijevaju pod vodu katkad i kuće na periferiji, a jednako u Legradu. U najistočnijem dijelu Međimurja ostaju za većih poplava na suhu samo naselja, te željeznička pruga i ceste, koje su na nasipima. Trnava također poplavljuje, naročito okolicu Nedelišća i Čakovca.

Razina izdanske vode ovisna je o visini vodostaja obiju rijeka. Prosječno se nalazi na zapadu 5—6, a na istoku 3—4 m ispod površine tla. U blizini rijeka i većih potoka nailazi se izdanska voda već u dubini od 1—1·5 m.

[4]) Sava imade najviši vodostaj u travnju, sekundarni u kasnu jesen, a najniži vodostaj u kolovozu. (Stanojević S.: Nar. Enciklopedija. IV. 38.)

Opaža se pojava t. zv. izdanske poplave.[5]) U doba visoke vode u rijekama, podiže se razina izdanske vode, pa se podzemnim putem ispunjaju vodom i one brazde, plitke uvale i suha korita, koja su daleko od rijeka i bez ikakove vidljive veze s njima.

Za obranu od poplava i rušenja obala izgrađeni su na pojedinim mjestima nasipi ili je obala utvrđena. Da se obrane od vlage i poplava, nalaze se na nasipima dijelovi cesta i željezničkih pruga. Regulacijski su radovi ograničeni dosad jedva na najnužnije.

[5]) Grundflut. Isp. Vujević P.: Die Theiß.

Klima

Nalazeći se na granici alpskih izdanaka i Panonske Nizine imade Međimurje umjerenu kontinentsku klimu[1]).

Godišnji tok temperature

	Čakovec	
Godine promatranja	(1881—1910)	30
Visina stanice		170
I	zima	-2·3
II		0·4
III	proljeće	5·1
IV		10·8
V		15·9
VI	ljeto	19·3
VII		21·4
VIII		20·0
IX	jesen	15·6
X		10·5
XI		4·3
XII	z	0·3
Godina		10·1
Kolebanja		23·7
	zima	— 0·5
	proljeće	10·4
	ljeto	20·2
	jesen	10·1

[1]) Danas postoji meteorologijska stanica III. reda u Čakovcu i kisomjerna stanica u Prelogu. Čakovečka stanica imade iz predratnog vremena neprekinute podatke od god. 1879, a rad joj je obnovljen god. 1928. Preloška stanica imade potpune podatke tek od god. 1926.

Temperatura. Srednja temperatura ljeta je u Čakovcu za neznatnu nijansu niža od one u Zagrebu (20.3°) u istom periodu[2]) dok je srednja temperatura zime za 1·5° niža nego u Zagrebu (1·0°). Svakako je ovdje odlučna opća ekspozicija. Dok je Zagreb s okolicom zaštićen sa sjevera Medvednicom, Međimurje je potpuno otvoreno prema sjeveroistočnom kvadrantu. Sporednog je značenja razlika geografijske širine (Čakovec je 35 minuta sjevernije) i nešto veća visina (čakovečka je stanica 7·5 m. viša od zagrebačke). Jači kontinentski utjecaj očituje se u većim amplitudama; godišnja su kolebanja u Čakovcu za 1·5° veća od onih u Zagrebu (22·2°). Kolebanja su u Međimurju (kao i srednja temperatura zime) bliža onima u jugozapadnom dijelu Transdunavlja (stanice Zala-Egerszeg, Velika Kaniža, Keszthely).

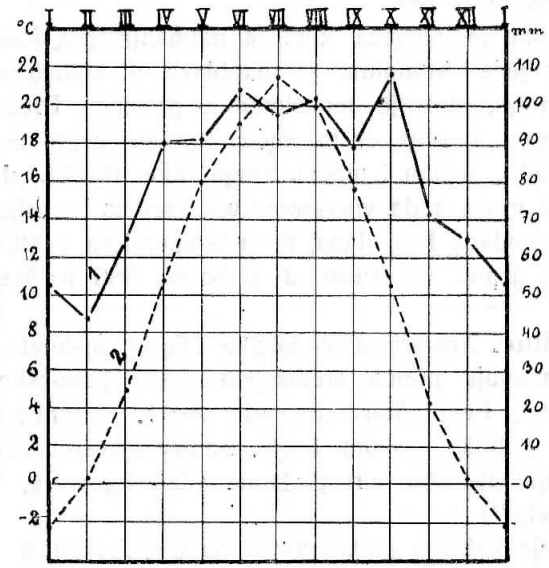

Sl. 6. Klimatski dijagram Čakovca: 1. padaline, 2. temperatura

Panonski utjecaj dolazi do izražaja i u bržem usponu temperature tokom proljeća. Od ožujka do lipnja je uspon za 1·5° veći nego u Zagrebu, tako da je dosta brz prijelaz od hladnog na toplo doba. S druge je strane pad temperature tokom jeseni gotovo jednak onom u Zagrebu. Posljedica bržeg zagrijavanja

[2]) Škreb S.: Die Monatsmittel meteorologischer Elemente in Zagreb und ihre Veränderlichkeit. Hrv. Geografski Glasnik I. Zagreb 1929.

jest, da je srednja temperatura proljeća nešto viša od one jeseni, dok je u Zagrebu obrnuto (11·2° : 11·3°).

Veća su kolebanja u Međimurju i među apsolutnim ekstremnim temperaturama. One iznose u Čakovcu —23·6° i 34·7° s amplitudom od 58·3°, a u Zagrebu —21·5° i 35·2° s amplitudom od 56·7° *(20)*.

Veća ljetna vrućina pogoduje vinogradarstvu, koje uspijeva svagdje, gdje imade barem 40 dana sa srednjom temperaturom od najmanje 20°. [3]) Ovakovih je dana bilo u Čakovcu u šestgodišnjem periodu (1929-34.) 51[4]). Od toga otpada na mjesec lipanj 10.4 dana, na srpanj 19·5, a na kolovoz 15·7 dana. U Međimurju su, dakle, klimatske prilike za vinogradarstvo povoljne, premda ne toliko, koliko u Slovenskim Goricama, gdje ovakovih dana imade oko 60 (Ptuj, Radgona).

Naoblaka je najveća zimi, a najmanja ljeti, jeseni je veća nego u proljeće. Minimum je naoblake u kolovozu, a pored njega u srpnju, dok je maksimum u prosincu. Brežuljci imadu u kasnu jesen i zimi često veću toplinu nego doline, gdje se talože hladni uzduh i magla. Stoga nije rijetko, da u dolinama padne mraz, a da vinogradi i voćnjaci na brežuljcima ostanu od njega pošteđeni. Broj dana, kada temperatura u bilo koje doba dana padne ispod 0°, iznosi u Čakovcu 86·7 (u šestgodišnjem periodu).

Padaline. Apstrahirajući lokalne utjecaje općenito se količina padalina smanjuje prema središnjem dijelu panonskog bazena. Dok Radgona, Ptuj i Maribor imadu oko 1.000 mm padalina, a i Čakovec se približuje ovom broju, stanice sjeveroistočno od Čakovca nemaju više 800 mm padalina (Zala-Egerszeg, Velika Kaniža, Keszthely.[4a])

Godišnja količina padalina koleba u Čakovcu u tridesetgodišnjem periodu između 1286 mm. (god. 1895) i 768 mm (god. 1885.), a mjesečna količina između 225 mm (travanj 1903) i 4 mm (siječanj 1898.).

Godišnji period pokazuje u Čakovcu kao i u Zagrebu dva maksimuma: u listopadu i u lipnju. Taj dvostruki maksimum dokazuje, da se i Međimurje nalazi na razmeđi utjecaja maritimne i kontinentske klime. U pojedinim godinama prevlađuje sad jedan,

[3]) Prema istraživanju R. Kleina, isp. *13* s. 256.

[4]) Izračunato iz originalnih araka meteorologijske stanice u Čakovcu.

[4a]) Prelog ima u 8-god. periodu (1926.—33.) 808 mm padalina.

sad drugi utjecaj[5]). U trideset godina lipanj je 16 puta imao veću količinu padalina od listopada. Minimum je padalina u Čakovcu u mjesecu veljači. U tom se očituje pretežnost kontinentske klime koja imade veću količinu padalina u toplije doba godine.

Na ljeto i jesen otpada u Međimurju 58·5% padalina, a zima i proljeće imadu tek 41·5% (u Zagrebu 60·2% : 39·8%). Dok su u rano ljeto značajne duge kiše, nastupa u kasno ljeto suša prekidana kišama, koje su često nagle i praćene olujom. Suša kasnog ljeta ne škodi u normalnim godinama vegetaciji, jer žetva nastupa, dosta rano.

Raspored padalina

	Čakovec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
u milimetrima	Visina stanice 170	53	44	65	90	91	104	97	101	89	108	71	64	977
	Godina promatranja 30						(1881—1910)							kolebanja 6.6
u postocima		5·4	4·5	6·6	9·2	9·3	10·7	9·9	10·4	9·1	11·1	7·3	6·5	
		zima		proljeće			ljeto			jesen			z.	
		16·4%		25·1%			31·0%			27·5%				

[5]) Škreb S.: Dnevni i godišnji period kiše u Zagrebu. Rad J. A. 236. Zagreb 1929. str. 23.

Čestina vjetrova

Čakovec 20 god. (1893-912)	S	SI	I	IJ	J	JZ	Z	SZ	T
godina	206·5	201·6	92·6	101·4	150·6	110·1	94·6	135·8	5·8
zima	61·7	50·9	17·5	19·8	33·0	29·7	25·8	32·7	2·2
proljeće	52·3	54·7	25·8	25·5	31·0	27·1	29·1	29·2	0·5
ljeto	45·8	47·8	19·9	24·9	42·5	26·8	20·3	47·8	1·2
jesen	46·7	48·2	29·4	31·2	44·1	26·5	19·4	26·1	1·9

Vjetrovi. Značajno je, da su sjevernjak i sjeveroistočnjak u sve četiri godišnja doba najčešći i da najmanje vjetrova imade s istoka i zapada. Ljeti je sjeverozapadnjak jednako čest kao i sjeveroistočnjak. Uopće prevlađuje sjeverni, odnosno sjeveroistočni kvadrant. Tišina imade vrlo malo.[6])

[6]) Domaći su nazivi za vjetrove „zgorec" sa sjeverozapadnog kvadranta i „zdolec" s jugoistočnog kvadranta. Smjer, koji označuju ta dva naziva, varira u raznim krajevima.

Stanovništvo

Prvobitna je pripadnost Međimurja Hrvatskoj izvan svake sumnje. Tek radi ličnih ambicija njegovih gospodara, postalo je Međimurje god. 1720. dijelom Ugarske. Vratilo se pod hrvatskog bana kroz kratko vrijeme za Josipa II., a ponovno ga je prisajedinio ban Jelačić. Od god. 1861. do 1918. pripadalo je Ugarskoj.

Međimurje ide u red naših nacionalno najčišćih krajeva. Hrvata imade prema podacima iz god. 1931.: 96·7 % ukupnog stanovništva. Hrvatski se značaj ovog kraja održao usprkos sistematske mađarizacije, koja je počela iza god. 1861. Oblasti su se služile mađarskim jezikom, a koliko se u školama pored mađarskog čulo hrvatski, bilo je to redovito domaće narječje, a ne književni jezik. Na taj se način htjela oslabiti veza s ostalom Hrvatskom. No narod je čuvao svoj jezik i narodnost, doduše više pasivnim otporom nego organizovanom akcijom. Povoljna je stvar bila, da je Međimurje pripadalo zagrebačkoj dijecezi, pa je narod u svećenstvu nalazio potporu u borbi za opstanak. Proces mađarizacije zahvatio je samo tanak sloj inteligencije.

Oslobođenje od Mađara značilo je za Međimurje ne samo ostvarenje narodnih težnja, nego je bilo početak rješavanja socijalnih problema. Agrarnom je reformom utažen donekle glad za zemljom. S druge je strane nestalo istovetovanja pojma „gospodina" s onim Mađara, pa je uspon na socijalnoj ljestvici prestao da bude vezan o odricanje narodnosti.

Porast stanovništva

Godina	Ukupni broj	Gustoća	Hrvati	%	Mađari	%
1827	48.143	62				
1857	58.721	76	57.592	98·1	612	1.0
1890	78.000	101	73.000	93·6	3.500	4·5
1900	84.463	109	77.359	91·6	5.359	6·4
1910	93.283	120	84.732	90·8	7.320	7·8
1921	96.892	125	92.699	95·7	1.904	2·0
1931	102.923	133	99.585	96·7	1.287	1·3

U posljednjih se stotinu godina stanovništvo više nego podvostručilo. Danas je Međimurje za naše prilike vrlo gusto naseljeno, te se može usporediti samo s Hrvatskim Zagorjem.[1]) Svedena na ratarsku površinu iznosi gustoća stanovništva 173.

Međimurje je kao i ostala kajkavska Hrvatska ametanastazička krajina. Turci su se zalijetali u Međimurje, naročito u doba kad su držali Veliku Kanižu, ali im nije uspjelo da se ovdje zadrže. Vjerojatno je stoga, da ovdje nije bilo većih promjena izazvanih njihovom pojavom. Svakako su i u Međimurje dolazili bjegunci, pa i iz udaljenih krajeva. O njima ima spomena u suvremenim ispravama[2]), a u Donjoj Dubravi postoji tradicija, da dio stanovništva potječe iz Bosne (to bilježi i Gönczy). No današnji raspored narječja na sjevernoj periferiji hrvatskog jezičnog područja dokazuje, da su bjegunci, koji su se naselili u Međimurju, bili malobrojni, tako da su nestali među kajkavskim starosjediocima. Gradišćanski Hrvati, koji su naselili novu postojbinu u 16. i 17. stoljeću, govore većinom čakavskim, dosta štokavskim, a najmanje kajkavskim narječjem.[3]) Da su se i u Međimurju naseljavale veće mase bjegunaca iz udaljenih nekajkavskih krajeva, ostavile bi bez sumnje tragova u govoru.

Od 18. stoljeća naseljavali su velikaši na svojim posjedima Mađare kao namještenike, sluge i pastire (naročito ovčare). Ti su se do danas većinom pohrvatili, pa samo ponešto mađarskih prezimena, koja se nailaze i u međimurskim selima, odaje podrijetlo. Ovaj se proces asimilacije vršio i u posljednje doba mađarskog gospodstva, iako usporenim korakom, pa ta pojava najbolje svjedoči o vitalnosti hrvatskog elementa.

Iza god. 1861. dolaze Mađari većinom kao činovnici, dok su trgovinu i slobodna zvanja preuzeli uglavnom mađarski Židovi. Dok je god. 1857. iznosio broj Mađara 612, popeo se njihov broj god. 1910. na 7.320.

Mađari su se najviše naseljavali u Čakovcu. Oko god. 1700. nije bilo ovdje nijednoga, kako to izričito spominje tadašnji mi-

[1]) Nazivi za stanovnike Gornjeg i Donjeg Međimurja nisu općenito rašireni. Za prve se čuju nazivi Goričanci ili Gornji, dok se za druge upotrebljavaju nazivi (ali mnogo rjeđe) Doljanci i Dolčani.

[2]) God. 1554. odredio je ban Nikola Zrinski, da bosanski bjegunci plaćaju na skeli kod Donje Dubrave polovicu prevoznine. Isprava u arhivu legradske župe.

[3]) Jovanović S.: Hrvatsko stanovništvo, njegova naselja i privreda u Gradišću (Burgenlandu). Glasnik Geogr. Društva XV., Beograd 1929. str. 103.

hovljanski župnik, čijoj je župi pripadao i Čakovec (*9.*, s. 5) God. 1850 sačinjavali su ovdje 3'1 % stanovništva, a kroz šest decenija popeo se njihov broj na 46·6%. God. 1910. dospjeli su Hrvati u Čakovcu u položaj manjine (46·1%).

Strani je elemenat bio dosta jak jedino još u Legradu. Ovdje su god. 1910. činili Hrvati 65·7 %. Te je godine bilo Nehrvata u Prelogu 559, a iznad 200 Nehrvata imali su još samo Kotoriba, Mursko Središće i Nedelišće.

U danima prevrata god. 1918. većina je Mađara i Židova napustila Međimurje, održali su se uglavnom u Čakovcu i Legradu. Prema posljednjem popisu (g. 1931.) imade Mađara svega 1287, od tog u Čakovcu 555, a u Legradu 433. Poseban se položaj Legrada očituje u tome, što tu imade i seljaka, koji govore mađarski. Legradski su Mađari većinom evangelici. Židova imade danas svega 620, a od tog 525 u Čakovcu.

Sredinom 19. stoljeća naselilo se u Međimurju nekoliko čeških porodica (tako u Peklenici i Belici), no te su se pohrvatile.

Cigani su djelomično stalno naseljeni, tako u Pribislavcu, Totovcu, Piškurovcu, Goričanu i dr. Bave se najviše koritarstvom.

Radi prenapučenosti odilaze Međimurci na radove u druge krajeve. Prije svjetskog rata išli su mnogo po raznim krajevima Ugarske te su bili poznati kao dobri radnici kod gradnje željeznica. Velik ih se broj otputio u Sjevernu Ameriku, no odatle su se do danas većinom vratili. Nešto ih imade u Argentini i Urugvaju. Poslije svjetskog rata odilazili su na stotine u Australiju, no glavno područje njihova zaposlenja su danas naši krajevi. U Zagrebu su zaposleni kao nadničari i tvornički radnici[4]), u Slavoniju i Vojvodinu idu kao poljski radnici, a djevojke nalaze u Beogradu mjesta kao služavke.

Već prije svjetskog rata kupovali su međimurski seljaci zemlju u Slavoniji. Iza prevrata se nastojala provesti sistematska kolonizacija, pa je bilo pokušaja, da se u Slavoniji stvore kompaktna međimurska naselja, no ti pokušaji nisu dosad uspjeli. Više uspjeha pokazala je inicijativa pojedinaca, koji su sami kupovali zemlju

[4]) U Zagrebu žive velikim dijelom o suhoj hrani, koju svake nedjelje dobivaju od kuće ili je sami odanle donose. Broj je radnika, koji se sedmično vraćaju kući, tako velik, da u nedjelju postoji posebni radnički vlak između Čakovca i Zagreba. — God. 1931. bilo je nastanjeno u Zagrebu 6230 osoba rođenih u Međimurju (Peršić N.: Prirast i kretanje gradskog stanovništva s naročitim obzirom na grad Zagreb. Zagreb 1935. str. 40).

te se naseljavali. Najviše se ljudi selilo god. 1927.—29. Danas ima kolonizovanih Međimuraca u kotarima virovitičkom (Špišić-Bukovica), daruvarskom, garešničkom (Veliki Zdenci), bjelovarskom, vinkovačkom (Cerna) i dr.

Opaža se posljednjih godina, da se radi mogućnosti zarade u čakovečkoj industriji i boljeg plasiranja poljoprivrednih proizvoda naseljuju u okolici Čakovca i seljaci iz Donjeg Međimurja.

Kod odilaženja na rad i iseljavanja učestvuju pretežno stanovnici Donjeg Međimurja. Pored spomenutog preseljavanja u okolicu Čakovca to je glavni uzrok, da se između dva posljednja popisa broj stanovnika ovdje nešto smanjio, dok se u Gornjem Međimurju povećao za 13·1%. Danas je Gornje i Donje Međimurje gotovo jednako gusto naseljeno, dok je god. 1921. bila gustoća Gornjeg 117, a Donjeg 135. Veće učešće Donjeg Međimurja vidi se i po tom, što ovdje iznosi postotak muškaraca 48·1, dok u Gornjem iznosi 49·1.

Međimurje obuhvata 775 km². Podijeljeno je na dva kotara: čakovečki i preloški. Štrigovska je općina prije nekoliko godina pripala ljutomerskom kotaru, a Legrad koprivničkom.

Privreda

Velika gustoća sili stanovništvo na intenzivni način ratarstva i stočarstva i taj je prilagođen do krajnjih mogućnosti klimatskim prilikama, relijefu te vrsti tla. Ove su dvije grane privrede na prednije nego u Hrvatskom Zagorju, ali zaostaju nešto za onima u hrvatskoj Podravini. Naprednijoj privredi pogoduje i povoljno kulturno stanje[1]).

Što se tiče kakvoće tla, prevlađuje uglavnom pjeskovita ilovača, koja je većim dijelom vrlo plodna. Veće plohe crnice nailaze se na mjestima presušenih bara. Najbolja je zemlja u Donjem Međimurju oko Donjeg Kraljevca, Hodošana i Čehovca. Slabije je kvalitete plitka mekota, katkad samo 10 cm debela, sa šljunčanom zdravicom. Ona se nalazi neposredno ispod dravske stepenice na otezu Turčišće—Mala Subotica—Kuršanec te dalje na zapad prekoceste Varaždin—Čakovec. U doba malo dulje suše strada na njoj prirod. Na samoj je zaravni zemlja mnogo bolja, ali nije prvorazredna. Odlične je kvalitete ilovasti lapor na brežuljcima i naplavljeno tlo u dolinama (naročito oko potoka Selnice).

Prirodni biljni plašt, koji je ovisan jedino o klimi i tlu, većinom je izmijenjen utjecajem čovjeka. Nekoć su šume bile mnogo raširenije nego danas i to ne samo na uzvisinama brežuljaka nego i u ravnici. Močvare su sa svojom vegetacijom bile oko rijeka i u dolinama također mnogo raširenije. Jedino na suvljem nizinskom terenu bili su vjerojatno travnjaci sa skupinama drveća i grmlja. U Međimurju prevlađuje panonska flora (*6.* I. s. 168), no u sastavu šuma Međimurskih Gorica i na vlažnijim livadama dolazi do izražaja i utjecaj srednjoevropske flore.

Ravnica je danas pretvorena većim dijelom u kulturnu površinu i na njoj su zastupane raznovrsne kulture, pa imade i nešto vinograda. Na dravskoj su stepenici zapadno od Čakovca većinom šume, a na istoku su oranice i ponešto vinogradi. Dolinske ravni služe većinom kao pašnjaci ili su pod šumom, dok oranica imade u širim dolinama na suvljem terenu. Na obroncima brežuljaka, na

[1]) God. 1931. bilo je iznad 7 godina starosti nepismenih samo 9330 osoba (9.7% ukupnog stanovništva).

uravnjenim širokim kosama i na zaravnima terasa nalaze se oranice i šume, a na povoljnoj ekspoziciji i vinogradi.

Prije prevrata je gotovo trećina obradiva zemljišta pripadala velikom posjedu. Agrarnom je reformom ovoga nestalo, pa je 17.500 ha podijeljeno domaćim seljacima. Ipak nije time podmirena sva potreba za zemljom. Danas iznosi srednja veličina seljačkog posjeda 5—8 jutara, a većim se seljačkim posjedom smatra onaj iznad 20 jutara. No imade i patuljastih posjeda od 0·5 do 2 jutra.

Privredna je površina, od koje žive Međimurci nešto veća, nego što je pruža sam njihov zavičaj, t. j. oni imadu posjeda u Mađarskoj, a nešto manje u Prekomurju i Podravini. Dvovlasnici imadu u Mađarskoj većinom vinograde, manje šume, oranice i livade. Oni stanuju najviše u selima prema Muri između Novakovca i Kotoribe te u onima jugoistočno od Donjeg Kraljevca. U Kotoribi je većina seljaka dvovlasnika, pa imadu u Mađarskoj 40% svojega zemljišta. Seljaci iz Donje Dubrave imadu ondje oko 30%, a oni iz Goričana i susjednih sela 5—10% zemljišta. Svega imade oko 1800 dvovlasnika. U Prekomurju imadu zemlje sela uz Muru, a u Podravini ona uz Dravu.

Podjela ratarske površine (god. 1934.)

	Međimurje		Čakovečki kotar		Preloški kotar	
	ha	%	ha	%	ha	%
Ratarska površina	53.717		27.870		25.847	
Oranice	32.265	60·1	17.710	63·6	14.555	56·3
Vrtovi	867	1·6	477	1·7	390	1·5
Livade	10.649	20·2	5.110	18·3	5 539	22·4
Pašnjaci	9.030	16·8	3.862	13·9	5.168	20·0
Vinogradi	517	1·0	443	1·6	74	0·3
Voćnjaci	201	0·4	201	0·7	—	—
Bare i trstici	188	0.3	67	0·2	121	0·5

[2]) Privredna je statistika vođena prema današnjem opsegu kotarâ.

Ratarska površina obuhvata gotovo 80% ukupnog tla. Ovaj je postotak veći nego u Hrvatskom Zagorju (59%) i hrv. Podravini (67%) uglavnom radi male površine šuma, kojih sve više nestaje.

Oranice. Od ratarske površine imade tri petine oranica. Glavna je žitarica kukuruz i njime je zasijana gotovo polovica oranica. Imade velikih neprekinutih ploha zasijanih kukuruzom, pa je taj ljeti značajan za izgled krajine. Na dobroj se zemlji uzgaja samo kukuruz, dakako uz gnojenje. On služi kao glavna krušna žitarica, a mnogo se i izvozi. Pored kukuruza važne su u Gornjem Međimurju raž i pšenica, dok ih u Donjem nema tako mnogo, premda se baš ovdje posljednjih godina povećaje površina zasijana pšenicom (god. 1929. bilo je samo 568 ha). Budući da je nazadovalo konjogojstvo, u Donjem je Međimurju za posljednjih pet godina pala površina zasijana zobi gotovo na četvrtinu pređašnje veličine (preloški kotar godine 1929.: 1136 ha). Prosječni je prinos pšenice, raži, ječma i zobi u petgodišnjem periodu veći od onog Hrvatske i Slavonije (bez Srijema), dok prosječni prinos kukuruza nešto zaostaje. Gdje postoji plodored, izmjenjuje se kukuruz s raži i pšenicom, koje se siju zajedno s djetelinom. Kao drugi plod uzgaja se iza pšenice i raži još iste godine repa, heljda i proso. Za prehranu su pored žitarica važni pasulj, koji se gotovo sav sadi kao uzrodica, te krumpir. Radi privredne krize povećala se proizvodnja lana za kućnu upotrebu. Pored njega se sadi konoplja, dok se ostale industrijske biljke ne uzgajaju.

Zasijana površina god. 1934.	Međimurje ha	Kotar		Prosječni prinos u 5-god. periodu
		čakovečki ha	preloški ha	
Kukuruzom	15.089	7.041	8.048	15·9 qu
Pšenicom	4.064	2.691	1.373	11·5
Raži	5.002	3.514	1.488	11·7
Zobi	511	192	319	10·1

Vinogradi se nalaze uglavnom na brežuljcima i to najviše oko Štrigove, Sv. Vrbana, Stanetinca, Sv. Jurja na Brijegu, Selnice i Sv. Martina. Pružanje većine kosa u meridijanskom smjeru i njihov nagib prema jugu vrlo su povoljni za ekspozicije od jugoistoka do jugozapada. U ravnici ih imade malo, a nalaze se kod Draškovca, Sv. Marije, između Dekanovca i Gardinovca, kod Sivice i zapadno od Kotoribe. Dok se općenito površina vinograda nešto smanjila, ovdje su zasađeni u zadnje doba novi vinogradi radi poteškoća s onima dvovlasničkim u Mađarskoj. Vrsta je tla općenito vrlo povoljna (naročito pjeskovito i laporasto tlo), a jednako i klimatske prilike. Ipak nije vinogradarstvo tako napredno kao u Slovenskim Goricama, gdje vinogradi zapremaju 7·9% ratarske površine. I u Hrvatskom su Zagorju vinogradi zastupani razmjerno više (5·6%) nego u Gornjem Međimurju.

Voćnjaci. Prednosti, koje imadu na brežuljcima vinogradi, uživaju i voćnjaci. Stoga se oni nalaze većinom u Gornjem Međimurju. U ravnici imade dosta voćaka po vrtovima i livadama. Najviše se uzgajaju jabuke i šljive, nešto manje kruške i orasi. Jabuke plemenite vrsti uzgajaju se mnogo oko Štrigove, Selnice, Gornjeg Mihaljevca, Sv. Martina i dr. I u voćarstvu zaostaju Međimurske Gorice dosta za Slovenskima. U ovima zapremaju voćnjaci punih 8% ratarske površine sa 730.000 jabukovih stabala pored ostalog voća. Inače je broj jabukovih, orahovih i kestenovih stabala u čakovečkom kotaru veći od onog u većini zagorskih i podravskih kotara, dok broj šljivovih i kruškovih stabala zaostaje. Za unapređenje voćarstva i vinogradarstva postoji rasadnik u Vukanovcu.

Broj stabala god. 1934.	Međimurje	Kotar	
		čakovečki	preloški
Jabuke	41.141	25.909	15.232
Šljive	45.234	30.526	14.708
Kruške	16.545	10.178	6.367
Orasi	11.133	6.106	5.027
Kesteni	4.863	4.860	3

Livade i pašnjaci (zovu ih „berek") su većinom u Donjem Međimurju, a naročito uz Muru. Pašnjaci su velikim dijelom na podvodnom i poplavnom tlu, koje nije baš prikladno za druge kulture. Inače se površina pašnjaka i livada ponešto smanjuje te se preobraćaju u oranice. Veliki su se pašnjaci sačuvali ondje, gdje su vlasništvo općina ili zemljišnih zajednica (tako kod Goričana).

Stočarstvo. Kod stočarstva se ističe dobra kakvoća međimurskih poluteških konja belgijske pasmine. Najviše se uzgajaju na istok od crte Novakovec—Držimurec—Prelog, a naročito oko Preloga, Goričana i Kotoribe. Sve većom motorizacijom u svijetu smanjene su mogućnosti izvoza, pa je posljednjih godina pao broj konja kao i njihova kvaliteta[3]). Danas se izvoze pretežno u Italiju, Švicarsku i Njemačku. Za stepen je govedarstva značajno, da 80% krava služi i za teglenje, dok volova gotovo i nema. U nekim je krajevima i govedarstvo naprednije (Prelog, Donji Kraljevec). Ovčarstva je nestalo zajedno s velikim posjedom. Još god. 1921. bilo je 4.200 ovaca, a danas ih imade tek nekoliko desetaka.

Brojno je stanje stoke dosta povoljno, pa nadmašuje ono u zagorskim kotarima, od kojih je po broju goveda i svinja međimurskim kotarima jednak samo zlatarski. U podravskim je kotarima (osim Ludbrega) brojno stanje ispred onog u međimurskim. U đurđevačkom i koprivničkom kotaru veći je štaviše i broj konja od onog u preloškom.

Uzgoj svilene bube bio je u Međimurju nekoć dosta raširen, pa se i dud mnogo sadio. U Prelogu se sabirala i otkupljivala svilena buba. U drugoj polovici prošlog stoljeća ova je privredna grana bila postepeno napuštana, a dudova su stabla bila većinom posječena.

God. 1934.	Međimurje	Kotar	
		čakovečki	preloški
Konji	4.615	1.660	2.955
Goveda	26.869	14.169	12.700
Svinje	15.369	9.239	6.160
Perad	150.329	71.256	79.073

[3]) God. 1921. bilo je 8055 konja. (Lukas F.: Geografija Kr. SHS. s. 166.)

Šumarstvo. Šuma imade vrlo malo, one zapremaju približno 14—15% ukupne površine [4]). Od toga je dvije trećine u Gornjem, a jedna u Donjem Međimurju. Radi nestašice zemljišta one se sijeku, pa je iza prevrata iskrčeno gotovo 6.000 hektara. Šume se većinom nalaze na brežuljcima i to na hladnijim (sjevernim) i strmijim obroncima. U nizini je najveći kompleks Murščak, od Domašinca i Donjeg Hrašćana na sjeveroistok do Mure, no i taj je danas sveden na manju površinu. Pored toga prati šuma rijeku Dravu i njezine rukave, a pod šumom se nalaze većinom i dravski otoci. Od nekadašnjeg Kuršanečkog Luga ostao je tek neznatni ostatak između ceste i željezničke pruge. Bjelogorice ima 80%, a crnogorice 20%. Većinom je to mlada šuma (ispod 40 god.), dok su starije sastojine uglavnom posječene.

Na brežuljcima je zastupana čista bagremova šuma te bor, joha (bijela i crna), hrast i smreka. Bagrem se forsira, jer brzo raste. Čistog je hrastova sastava malo, najčešće dolaze pomiješano hrast, grab i bor. Čista se bukova šuma nalazi kod Sv. Jurja na Brijegu. U manjem se broju javlja i pitomi kesten. U nizini su najviše zastupane joha, vrba, brijest, hrast, grab i topola. Nekoć su jablani bili značajni za sliku krajine, jer su pratili ceste, danas ih sve više nestaje. Joha imade mnogo uz potoke, a njima su često zasađene livadske međe. Trske, rogoza i šaša imade u barama i mrtvim rukavima. Šiblje i rogoz se upotrebljavaju za pletenu robu, pa je košaraštvo kao kućni obrt raširenо u Kotoribi, Donjoj Dubravi, Podturnu i dr.

Ribarstvo. Budući da su Drava i Mura brze rijeke, ribolov se vrši pretežno za niske vode, a najviše u dravskim rukavima. Pored toga imade riba i u Trnavi. Najrazvijenije je ribarstvo u Donjoj Dubravi.

Rudarstvo. Od ruda imade u Međimurju ugljena, petroleja i zlata u riječnom pijesku. Ugljeni se slojevi nalaze u sjevernom dijelu Gornjeg Međimurja, od Mure na jug vjerojatno do crte, koja spaja Podturen, Gornji Kraljevec i Pleškovec. Ugljen pripada pliocenu. Poznate su četiri skupine slojeva, koje se izmjenjuju s ležajima modre gline. Ugljeni se slojevi spuštaju po stranama dolomitne antiklinale bez skokova. Po kakvoći je to smeđi ugljen lignitskog karaktera sa 4500 kalorija. Ugljen prema tome nije posve zreo, pa se iznad naslaga ugljena dižu u modroj glini fosilna debla do 4 m visine. U belvederskom šljunku nailaze se pored toga

[4]) God. 1935. u čakovečkom i preloškom kotaru 9100 ha.

naplavljeni komadi sjajnog ugljena, koje je naplavila Mura, a podrijetlom su iz područja oko gornjeg toka rijeke.[5])

Glavni se ugljenik nalazi u Murskom Središću-Peklenici, gdje se kopa ugljen iz dubine od najviše 80 m. Mjesečno se iskopa ovdje 150—400 vagona ugljena. Od Peklenice do Murskog Središća izgrađena je uskotračna rudarska željeznica. Manji su ugljenici u Gradišćaku (Brezovcu) i Pleškovcu. Na samoj zapadnoj granici Međimurja nalazi se ugljenik u Presiki. Gdje ugljen dolazi bliže površini, kopaju seljaci jame duboke nekoliko metara i tako na svoju ruku dolaze do ugljena. To je najčešće pored obale Mure. Mjestimice je Mura toliko erodirala teren, da je doprla do gornjih slojeva ugljena. Ovdje se trga ugljen s dna rijeke pomoću posebno udešenih kliješta.

Mala se područja nafte nalaze oko Selnice i Peklenice. U Selnici se nalazi najviši sloj lake nafte u dubini od 120 m, gdje se ona nakuplja u pijesku, a inače su bušotine doprle do 1080 m. U Peklenici se dobiva teška crna nafta, a bušenja su doprla do 120 m. Ovdje su naftu iskorišćavali sami seljaci kao kolomaz i gorivo još prije, nego što je nastupila industrijska eksploatacija. Odatle je i ime sela. Današnja je eksploatacija malog opsega i teško će doseći veće razmjere, premda su bušenja provedena na raznim stranama. U Vučkovcu je jedna bušotina dosegla gotovo 1000 m, no mjesto nafte izvire danas iz nje topla mineralna voda. U njoj imade joda, metana i sumpora, pa je uređeno jednostavno kupalište.

Na Dravi je i Muri značajno ispiranje zlatnih zrnaca iz riječnog pijeska i šljunka. Ovo naplavljeno zlato potječe iz kristalinskih škriljavaca, kroz koje protječu u gornjem toku Drava i Mura. Zlato se nalazi redovito na novo naplavljenim prudovima. Ispiranje se vrši primitivnim načinom, a „zlatari" idu za tim poslom uzvodno do Ptuja, gdje drže, da je najbolji zlatonosni pijesak, te do Radgone, a nizvodno do blizu Pitomače. Nekoć je ispiranje zlata bilo mnogo raširenije, pa su zlatari išli uz Dravu sve do Maribora, a uz Muru do Graza. Najviše zlatara stanuje u selima pored Drave između Oporovca i Donje Dubrave. U samom Donjem Vidovcu imade oko 75 zlatarskih porodica. Većinom su to siromašniji seljaci. Bilo je pokušaja, da cijela ova djelatnost prijeđe u kapitalističke ruke, pa da zlatari postanu postepeno običnim radnicima.

[5]) Po saopćenju rudarskog inženjera A. Pića iz M. Središća.

Industrija je koncentrirana gotovo sva u Čakovcu (*8*, s. 13.—14.) i to ponajviše radi njegova dobrog prometnog položaja i jeftine radne snage, koju daju sela neposredne okolice. U današnjem je opsegu nastala tek iza prevrata.

Najvažnija je ovdje tekstilna industrija, koja je zastupana sa četiri poduzeća. Jedno od tih zaposluje 800—1000 radnika i to je najveće industrijsko poduzeće u Međimurju. U vezi s domaćim stočarstvom je poduzeće za smrzavanje mesa i za mesne prerađevine u Čakovcu te tvornica suhomesnate robe u Kotoribi. Industrijski su mlinovi u Čakovcu, Donjem Kraljevcu i Kotoribi također orijentirani prema prometnim vezama. Pored toga postoje paromlini u Žiškovcu i Nedelišću. Inače imade vodenica na Muri (najviše između Žabnika i Murskog Središća te oko Podturna), na Dravi i Trnavi. Parna pilana u Nedelišću izrađuje polufabrikate iz drveta, koje dobiva iz šuma Gornjeg Međimurja. Industrijske ciglane postoje kod Belice, u Mihovljanu i Sv. Heleni. Prve se dvije nalaze neposredno ispod dravske stepenice, s koje se glina najlakše otkapa, a u njezinoj se blizini nalazi i treća. Ova je dakle industrija (kao i spomenuta pilana) orijentirana prema nalazištu sirovina. Inače peku ciglu i sami seljaci kopajući često glinu također sa dravske stepenice ili s terasa na dnu dolina.

Promet

Budući da je Međimurje gusto naseljeno, a pored toga je u privrednom pogledu dosta napredno, razvila se dobra mreža putova i cesta. Ravnica je potpuno otvorena prometu, i ovdje o smjeru putova odlučuju pored završnih točaka samo vodeni putovi. Promet se upravlja prema mostovima i skelama na Muri i Dravi, te prema mostićima, brvnima i gazovima na potocima i dravskim rukavima. Kad pojedini potoci i rukavi presuše, mogući su prijelazi i drugdje.

Na brežuljcima se putovi prilagođuju reljefu. Svi važniji putovi i ceste vode duž kosa ili po obroncima, ako su ovi sigurni od odronjavanja i sklizanja. Na uzvisinama se nalaze naselja, a pored toga su putovi ovdje zaštićeni od prevelike vlage. Poljski putovi vode i po samom dnu dolina, odnosno preko brežuljaka. Pored onih, koji vežu naselja međusobno ili naselja s posjedima, vodi dosta putova do potoka, izvora ili bunara.

Kod otapanja snijega i iza duljih kiša postaju putovi nižeg reda teško prohodnima, a neki i neprohodnima. Ilovasto je tlo sklisko, pa se teško napreduje. Radi mekog materijala putovi se brzo usijecaju, a ako su na nagibu, slijeva se na njih voda, koja odnosi rastresiti materijal naročito iza dulje suše. Česti su stoga slučajevi, da su se kolni putovi usjekli na kraćim razmacima do dva, katkad i do tri metra dubine. Tako je kod Slakovca, između Preseke i Gornje Dubrave, od Zasadbrijega u dolinu Pleškovca i kod Selnice. Kad se dijelovi puta odviše usijeku, potrebno je njihovo prelaganje.

Na brežuljcima imade mnogo pješačkih putova i kratica, pa se i bez cesta mogu prijeći deseci kilometara. Citirajući J. Sölcha navodi R. Sieger[1]). Slovenske Gorice, kao primjer područja, gdje se razvila samostalna mreža staza i kolnih putova. Iste su prilike i u Međimurskim Goricama.

Međimurje je dobro priključeno željezničkom prometu. Uzdužna je pruga dio međudržavne arterije Budimpešta—Trst, a kroz Međimurje vodi od drž. granice kod Kotoribe do Središča ob Dravi

[1]) Selbstständige Kleinverkehrnetze, Zbornik radova posvećen J. Cvijiću, Beograd 1924.

na dužini od 41 km. Poprečna pruga vodi od Varaždina do Murskog Središća (26 km). Obje se ukrštavaju u Čakovcu, koji je na taj način postao prometnim središtem Međimurja. Za prometnu priključenost Međimurja govori i ta činjenica, da je samo nekoliko kvadratnih kilometara kod Trnovčaka i uz Muru sjeveroistočno od Dekanovca udaljeno u uzdušnom pravcu od najbliže željezničke stanice više od 10 km. Budući da u Međimurju postoji razgranjena mreža putova, a pored toga su visinske razlike neznatne, nije ni praktična udaljenost mnogo veća.

Gotovo se sve ceste razilaze radijalno od Čakovca. Od tih su najvažnije uzdužna i poprečna cesta, koje imadu završne točke istovetne s onima željeznica, t. j. jedna vodi od Kotoribe do Središča ob Dravi, a druga od Varaždina do Murskog Središća. Svega imade državnih cesta 35 km, a banovinskih 194 km. Autobusna veza postoji od Varaždina preko Čakovca i Preloga do Kotoribe i Legrada.

Preko Mure postoje željeznički mostovi kod Murskog Središća i Kotoribe, a cestovni kod Murskog Središća i Letenja. Preko Drave su jedini mostovi kod Varaždina (željeznički i cestovni). Budući da Međimurci imadu dosta posjeda sjeverno od Mure, razumljivo je, da preko ove rijeke imade mnogo više redovnih prijelaza nego preko Drave, premda Murom vodi djelomično državna granica. Preko Mure postoji za prijevoz kola i pješaka devet skela, a preko Drave više ušća Mure samo četiri, dok je jedna ispod sastava spomenutih rijeka između Legrada i istoimene željezničke stanice u Mađarskoj.

Obje su rijeke sposobne za splavarstvo, no ovo je razvijeno samo na Dravi. Građevno se drvo prevozi splavima iz Slovenije niz Dravu te dalje niz Dunav do Novog Sada i Beograda. Dosta splavara i šajkaša stanuje u Donjoj Dubravi.

Prometni se položaj Čakovca nakon oslobođenja od Mađarske znatno promijenio. Prije je bio pretežno prolazna stanica za izvoz mađarske robe u Austriju i Trst, pa su god. 1913. dnevno prolazila prosječno 34 teretna i 2 mješovita vlaka (*8.* s. 11.). Samo mjesto nije od tog velikog prometa imalo naročite koristi, jer ga je potiskivala blizina jačih centara. U trgovačkom pogledu bilo je Međimurje ovisno o Velikoj Kaniži, a u upravnom o Zala-Egerszegu. Pored toga je istočni dio Međimurja i prometno gravitirao Velikoj Kaniži, jer joj je bliži nego Čakovcu.

Iza prevrata je uloga Čakovca kao prolazne stanice potisnuta u pozadinu. Budući da se danas nalazi na periferiji države, a preko granice nema radi istovetnog tipa privrede s jedne i druge strane naročitih prometnih veza, promet se znatno smanjio. God. 1934. polazilo je dnevno iz Čakovca prosječno 7 teretnih i 10 mješovitih vlakova. No s druge je strane nakon prekinuća privredne ovisnosti o Velikoj Kaniži postao Čakovec prometnim i privrednim središtem Međimurja. Osobni se promet povećao, jer su današnja mjesta zaposlenja izvan Međimurja (Zagreb i dr.) mnogo bliža, pa se više putuje. God. 1913. polazilo je iz Čakovca 12 brzih i osobnih vlakova, a god. 1934. bilo ih je 15, pored povećanog broja mješovitih vlakova.

Na osnovu prometnih veza mogu se odrediti gravitacijske zone oko Čakovca. Radnici, zaposleni u čakovečkoj industriji, stanuju velikim dijelom u selima, koja su u neposrednoj blizini grada kao što su Martani, Putjani, Buzovec, Gornji Pustakovec i dr. Imade radnika i iz udaljenijih sela Nedelišća, Šenkovca, Mihovljana i Pribislavca, no ni ta sela nisu udaljenija više od 4—5 km. Taj put prevaljuju oni pješice ili dvokolicama. Manji broj učenika čakovečkih stručnih škola također stanuje u spomenutim selima. Područje, koje je na ovakav način povezano s Čakovcem, može se uzeti kao unutrašnja gravitacijska zona.

U izvanjsku bi zonu išlo ono područje, koje je s Čakovcem povezano trgovačkim vezama, tako da se njegovi proizvodi sabiru u Čakovcu i odatle izvoze u ostale krajeve ili u inozemstvo, te koje s druge strane namiruje svoje potrebe kod čakovečkih trgovaca i obrtnika (u samom Čakovcu ili na sajmovima). Ovo područje zaprema gotovo cijelo Međimurje s izuzetkom manjih predjela, koji gravitiraju Varaždinu i Ljutomeru, budući da se nalaze u njihovoj neposrednoj blizini.

Legrad je također izvan gravitacijske zone Čakovca. Budući da je njegova željeznička stanica ostala s onu stranu državne granice, ovo se mjesto u prometnom pogledu orijentiralo uglavnom prema Koprivnici.

Glavni predmeti izvoza iz Međimurja jesu kukuruz i ponešto ostale žitarice, pasulj, sijeno i slama, jabuke, konji, pa goveda, svinje i perad u živom i zaklanom stanju, dalje ugljen i nafta te tekstilni proizvodi iz Čakovca. Ratarski se i stočarski proizvodi uglavnom izvoze u inozemstvo, a ostala se roba plasira u raznim krajevima države.

Naselja

Za historijsku topografiju pružaju nam sigurno uporište stari popisi župa na teritoriju Međimurja. Nema sumnje, da su mjesta, u kojima su osnivane župe, bila u određeno doba središtima naseljenosti ili time, što su bila najveća, ili što su se isticala povoljnim položajem usred nekog više ili manje jednolično naseljenog kraja. Mnoga se naselja spominju i u ostalim sačuvanim izvorima, no njihov spomen ovisi o slučaju, a s druge se strane iz njih obično vrlo malo saznaje o međusobnim odnosima naseljenosti. Tako se u 13. stoljeću spominju posjed Bistrec kod Donjeg Vidovca i Otok kod Preloga (g. 1226.), pa Nedelišće, Čehovec i Palinovec.

Popis župa zagrebačke biskupije od Ivana, arhiđakona goričkog, spominje god. 1334. u Međimurju 11 župa. Jedna se skupina nalazi blizu Mure i ovu čine Štrigova, Sv. Martin na Muri, Mursko Središće, Selnica i Podturen, a druga je u središnjem dijelu sa župama Nedelišćem, Mihovljanom, Malom Suboticom, Sv. Jurjem u Trnju i Prelogom.

Popis župa iz god. 1551. navodi nove župe u Lopatincu, Belici, D. Vidovcu i Podbrestu.[1]) Očito je u to vrijeme bio najnaseljeniji srednji dio Međimurja, te kraj uz Muru do Podturna. Slabije su bili naseljeni brežuljci, a najslabije kraj istočno od Preloga (tu je bila jedina župa u D. Vidovcu).

Krajem 18. stoljeća postali su odnosi naseljenosti uglavnom slični današnjima. Istočno je Međimurje jače naseljeno zacijelo, nakon što je nestalo turske opasnosti, pa se od 10 novih župa, koje su osnovane do god. 1789., nalazi šest na istoku od Preloga. Novija su sela nastala raseljavanjem stanovnika iz starijih.

Agrarnom su reformom nastale nove mogućnosti naseljavanja. U posljednjih je 16 godina sagrađeno oko 2000 novih domova. Uz 35 dotadašnjih sela podignuti su zaseoci ili su sama sela proširena, a kod onih razbijenog tipa ugrađivale su se kuće, pa su sela postala zbijenija. Neka su sela postala od pređašnjih vlasteoskih

[1]) Rački F.: Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. Starine 4. Zagreb 1872., str. 225.-6.

majura. Nova su sela odnosno zaseoci na pr. Kvitrovec između Domašinca i Turčišća, Piškurovce kod Držimurca, Prode između Donjeg Hrašćana i Hodošana, Sv. Rok, nekadašnji majur na jugoistoku od Krištanovca.

U nizini je većina sela zbijena i nepravilna oblika. Velika su sela ovakova tipa normalna za suvlje predjele Panonske Nizine, u kojima nije bilo sistematske kolonizacije (*11.* s. 142.-3). Sela razbijenog tipa, kod kojeg su kuće više ili manje jedna udaljena od druge, nalaze se u Međimurskim Goricama.

Kod niznih se sela kuće redaju s obje strane ceste, tako da ona dobivaju produženi oblik. U ravnici se kuće ovakovih sela nalaze jedna blizu druge, i takova su Gardinovec, Držimurec, Mala Subotica, Vratišinec, Novo Selo i dr. Nizna su sela česta i u Međimurskim Goricama, gdje se pružaju najčešće duž kosa brežuljaka. Nešto zbijenog tipa su Dragoslavec, Stanetinec, Vučetinec, a razbijenog su Merhatovec i Martinuševec.

U nekima od tih sela imade vrlo mnogo vinogradarskih klijeti, koje su naseljene samo za vrijeme rada u vinogradima. Klijeti se u takovu slučaju obično nižu na samom sljemenu povrh vinogradskih parcela, s jedne ili s obje strane ceste, već prema ekspoziciji brežuljaka i položaju vinograda.[2])

U skladu s tipom prevlađuju na brežuljkastu tlu manja naselja, dok se u ravnici opaža sklonost većim naseljima. U Gornjem Međimurju imade 158 naselja, i na svako od njih otpada prosječno 350 stanovnika. Posljednji bi se broj znatno snizio, kad bismo se ograničili samo na brežuljke. U Donjem Međimurju imade samo 36 naselja i na svako otpada prosječno 1320 stanovnika. Na istok od Preloga i Hodošana nalaze se gotovo sama velika naselja.

Na brežuljcima imade sela već prema relijefu na različitim položajima. Najčešća su nizna sela duž kosa na samom sljemenu. Zemljište iza kuća spušta se s obje strane niz obronke. Crkva se nalazi obično na dominantnom položaju. — Na predbrežju se nalazi dio Zebanca. Svojim strmim usponom, kakav je u Međimrskim Goricama rijedak, dominira ovo predbrežje nad dvjema dolinama i nad ravnicom, koja se pruža k sjeveroistoku. — Prekopa se nalazi jednim dijelom na kosi, a drugim dijelom na tri glavice, koje se dižu iznad 300 m. Na presjedlinama među njima nalazi se tek po koja kuća. — Leskovec se nalazi na samoj presjedlini između Štrigovčaka i Rimšćaka.

[2]) M. Sidaritsch označuje ovakova naselja kao Kettensiedlungen des Weinbaugebietes *(11).*

Obronci se obično izbjegavaju radi opasnosti sklizanja i odronjavanja. Gdje su radi slabog nagiba ili čvršćeg materijala sigurni od toga, imade sela i na tom položaju, koji im inače pruža neke prednosti. Ovakova su sela bliža izvorima i potocima, zaštićena su od nevremena i prejakog vjetra, a na povoljnoj ekspoziciji imadu i više topline. Na obronku se nalaze Knezovec, zapadni dio Selnice i Borke.

Na zaravni se iznad doline potoka nalaze Mihovljan i Vratišinec. — Doline su obično vlažne, pa su tu naselja rijetka. Ovakav položaj imadu Štrigova, Jalšovec, dio Lopatinca i Zebanca.

Dravsku stepenicu prati cio niz sela, koja su većinom položena tako, da se jedan dio nalazi ispod stepenice, a drugi na njoj. U gornjem se dijelu sela nalazi obično crkva i eventualno vlasteoski dvorac. Od desetka ovih sela mogu se spomenuti Pribislavec, Belica, Šenkovec-Sv. Helena.

Pored Murice i Mure nalazi se niz sela sve do Podturna, t. j. na odsječku, gdje je desna obala visoka. Jugoistočno od Podturna nema uz Muru naselja, jedino joj se približuje Kotoriba. Sela izbjegavaju poplavno tlo, pa se redaju na crti Podturen—Goričan—Sv. Marija, 3—5 km daleko od rijeke. Kraj je uz Muru gotovo nenaseljen. Jedan dio zaprema šumski kompleks Murščak, a ostalo su pored oranica veliki pašnjaci. — Neposredno na glavnom rukavu Drave nalazi se jedina Donja Dubrava. Neka se manja sela nalaze uz njezine sporedne rukave, a inače su naselja većinom udaljena 1—2 km od rijeke.

Stanovništvo većih naselja u god. 1931.[3])

Prelog	4182	Belica	2042
Goričan	4078	Hodošan	1963
Kotoriba	3860	Domašinec	1798
Donja Dubrava	3354	Mursko Središće	1684
Legrad	2726	Pribislavec	1612
Nedelišće	2571	Gardinovec	1595
Podturen	2169	Donji Kraljevec	1592
Sv. Marija	2113	Novakovec	1449

[3]) Podaci za god. 1931. dobiveni su u drž. statističkom uredu u Zagrebu.

Kuće su redovito zidane i pokrite crijepom. Imade kuća, kojima je okosnica načinjena od greda, a tada ispunjena ciglom. Stambenih kuća od pletera i nabijene zemlje imade danas vrlo malo, dok je ovakovih gospodarskih zgrada i klijeti više. U novije se doba grade kuće i od cementa. Veći broj kuća pokritih slamom nalazi se samo u nekim selima u Međimurskim Goricama, a i to su najčešće klijeti.

U zbijenim su selima kuće obično okrenute prema cesti svojom užom stranom, a razdvojene su među sobom uskim dvorištima. Gospodarske se zgrade nastavljaju na kuću u istom pravcu, a često su pod istim krovom Tek pod gradskim utjecajem okrenute su novije kuće, naročito one imućnijih ljudi, svojom uzdužnom stranom prema cesti.

Na brežuljcima je ovakova orijentacija mnogo češća već radi toga, što se iza kuće tlo postepeno spušta. Gospodarske se zgrade nalaze oko prostranog dvorišta, koje često imade oblik pravokutnika. Uz kuću se nalazi veći kompleks zemljišta, obično vrtovi i voćnjaci.

S ulice ili ceste ulazi se najprije u dvorište, a odatle u kuću i to u kuhinju. S obje strane kuhinje nalaze se sobe. Starije kuće imadu na prednjoj uzdužnoj strani hodnik.

Budući da je razina izdanske vode na brežuljcima duboko ispod površine, imade bunara malo. Stoga se pomažu jednostavnim cisternama, u kojima se skuplja kišnica. Ove „mlake“ su obične jame duboke 1—1·5 m, a velike 6—8 m². U unutrašnjost vode 3—4 stube, a naokolo su obrasle grmljem. Voda služi za pranje i napajanje stoke. Na obroncima i u dolinama iskorišćuje se izvorska voda. Izvori su često potpuno ograđeni i natkriveni. U nizini su bunari plitki.

Čakovec je jedino gradsko naselje u Međimurju. Njegov osnutak seže u 13. stoljeće, no do veće se važnosti podigao tek od sredine prošlog stoljeća. Prije god. 1789. nije imao ni župe ni škole.

Grad se nalazi ispod dravske stepenice na razmeđi brežuljaka, zaravni i nizine, pa je tako mogao da postane privrednim središtem Međimurja, premda se inače položajem približuje jugozapadnoj periferiji ove krajine. Najveći poticaj za razvoj grada dala je gradnja željeznica. Čakovec je postao raskrsnicom željezničkih pruga i time se uzdigao iznad ostalih naselja. Do toga je vremena imalo Nedelišće važan položaj kao raskrsnica dviju cesta, jedne prema Ptuju i Ljubljani te druge prema Varaždinu i Zagrebu, a kroz neko je

vrijeme imalo štaviše ulogu kulturnog i upravnog središta. Željezniće su ga mimoišle, i tako je Nedelišće bilo posve potisnuto u pozadinu.

Budući da je razvoj Čakovca stvar novijeg datuma, starih je kuća malo, ulice su široke, ali nisu baš pravilne. Kroz grad protječe Trnava. Na zapadnom se dijelu nalazi stari grad Zrinskih, usred kojeg se diže renesansna palača. Čakovec je god. 1850. brojao 1909 stanovnika, a do god. 1931. broj se potrostručio [6192].

Literatura

1. Baš F.: Prlekija, Geografski Vestnik IV. Ljubljana 1928.
2. Bedekovich J.: Natale solum magni ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum. Neostadii Austriae 1752.
3. Gönczy F.: Muraköz és népe. Budapest 1895.
4. Horvat R: Međimurje. Danica 1912. Zagreb.
5. Klaić V.: Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati III. Zagreb 1883.
6. Krebs N.: Die Ostalpen I-II. Stuttgart 1928.
7. Machatschek F.: Länderkunde von Mitteleuropa. Enzyklopädie der Erdkunde. Leipzig-Wien 1925.
8. Matasović A: Čakovec prije i poslije 1918. Izvještaj drž. dvorazredne trg škole u Čakovcu, 1934-35.
9. Matasović A.: Čije je Međimurje i borba za nj. Izvještaj drž. dvorazredne trg. škole u Čakovcu, 1933-34.
10. Maučec M: Prenaseljenost in sezonsko izseljavanje v Prekmurju. Geografski Vestnik IX. Ljubljana 1933.
11. Melik A: Kmetska naselja na Slovenskem. Geografski Vestnik IX Ljubljana 1933.
12. Modestin J: Međimurje, članak u Nar. Enciklopediji St. Stanojevića, Zagreb 1927.
13. Sölch J; Die Windischen Bühel. Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft. Wien 1919.
14. Winkler A.: Das jüngere Entwicklungsbild der Ostalpen. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. Berlin 1926.
15. Zrinyi K.: Csaktornya Monografiája. Čakovec 1905.

Meteorologijski i klimatski podaci

16. Izvještaji o vodenim talozima, vodostajima i količinama vode za god. 1925-33. Sarajevo 1926-34.
17. Jahrbücher der kgl. ungarischen Zentralanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. 1879.-1912. Budapest 1881.-1914.
18. Sáringer J. C.: Die klimatologischen Verhältnisse der Umgebung des Balatonsees. Resultate der wissenschaftlichen Erforschung des Balatonsees. Wien 1902-1916.

19. Škreb S: Oborine u Hrvatskoj i Slavoniji 1901-10. Zagreb 1930.

20. Vujević P.: Klima Kraljevine S. H. S. Zbornik radova posvećen J. Cvijiću. Beograd 1924.

Statistički podaci

21. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. I. 1921. Sarajevo 1932.

22. Obrađena zemlja i žetveni prinos za 1929.—1932. god. Beograd 1930-33.

23. Poljoprivredna godišnja statistika za god. 1933.-34. Beograd 1934-35.

24. Sabljar V.: Mjestopisni riečnik Kraljevinah Dalmacije, Hervatske i Slavonije. Zagreb 1866.

Karte

Specijalna karta 1:100.000 [jugoslavenska], listovi: Čakovec, Ptuj, Donja Lendava, Murska Sobota, Đurdevac.

Specijalna karta 1:75 000 [austrougarska] s istog područja.

Generalna karta 1:200.000 s istog područja.

Sadržaj:

	Strana
Uvod	3
Međimurske Gorice	6
Dravsko-murska nizina	13
Klima	22
Stanovništvo	27
Privreda	31
Promet	39
Naselja	42
Literatura	47

Od istog je pisca izašlo:

1. Problemi ekonomske geografije, Zagreb 1933., str. 91, cijena din. 24.

2. Prometna geografija, Zagreb 1936., str. 144, cijena din 24.

Ispravi

Na str. 18. redak 2. odozdo mjesto: spojile čitaj: *spojila.*

Na str. 31. redak 13. odozgo mjesto: otezu čitaj: *potezu.*

Opaska

k poglavlju o Međimurskim Goricama

U davnoj prošlosti bila je Panonska Nizina, kojoj pripada i veći dio Međimurja, preplavljena vodom, u starije je doba bilo to more, a kasnije jezero. Kako se razina ove vodene površine u pojedinim razdobljima podizala i spuštala, bili su niži predjeli na rubu preplavljeni [transgresija] ili na suhu [regresija]. Kasnije je jezera posve nestalo, pa je ostala današnja prostrana nizina. — Na dnu su se mora odnosno jezera taložile različite tvari: mulj, pijesak, šljunak, a s njima i ostaci uginulih životinja. Čvrsti ostaci, odnosno otisci školjaka, ljuštura i kućica morskih životinja očuvali su se u kamenu sve do danas [okamine] i po njima možemo upoznati ne samo kakav je bio životinjski svijet pradavnih vremena, nego i kakove su starosti pojedini slojevi kamenja, koji su stariji, a koji mlađi. To je kamenje inače rijetko ostalo u vodoravnom položaju, u kojem se staložilo, nego je kasnijim gibanjem bilo nabrano ili prelomljeno [tektonsko gibanje]. Većina je gorja nastala na taj način.

Pojedina razdoblja davne prošlosti Zemlje dobila su različita imena. Neogen je mlađe razdoblje pretposljednje periode Zemljine prošlosti. Neogen se dijeli na [stariji] miocen i [mlađi] pliocen. Na području Slovenskih i Međimurskih Gorica nailazimo na ove njihove katove:

I. i II. mediteranski kat,
sarmatski kat,
pontijski kat.

Iza neogena nastupa posljednja perioda Zemljine prošlosti [kvarter] i ona se dijeli na diluvij, u kojem je nastalo ledeno doba, te na aluvij, a njemu pripada i današnje naše doba.